

Osmanlı Dönemi Kürt Basın Tarihi

YAZARLAR: İlhan Kaya, Enver Yalçın, Gülşah Savaş Çakmakçı

Uluslararası Kültürel Araştırmalar Merkezi • International Cultural Research Center • Navende Lêkolîna Çandeyîya Navneteweyî

Osmanlı Dönemi Kürt Basın Tarihi

YAZARLAR: İlhan Kaya, Enver Yalçın, Gülşah Savaş Çakmakçı

www.ukam.org

/UKAMistanbul

/Uluslararası Kültürel Araştırmalar Merkezi

Osmanlı Dönemi **Kürt Basın Tarihi**

YAZARLAR: İlhan Kaya, Enver Yalçın, Gülşah Savaş Çakmakçı

ISBN: 978-605-9173-00-1

UKAM YAYINLARI

YAYIN NO: 11, RAPOR NO: 05

KAPAK TASARIMI ve MİZANPAJ: Hamdi Alanay

Maltepe Mah. Edirne Çırpıcı Yolu Sok. No: 5/2B, Mira Rezidans, Zeytinburnu, İstanbul
TÜRKİYE

Telefon: +90 212 247 06 82 Faks: +90 212 247 06 81

E-Posta: info@ukam.org

Copyright © Nisan 2015 UKAM

Bu raporda yer alan görüşler bir kurum olarak UKAM'ın görüşleri ile birebir örtüşmeyebilir.

www.ukam.org

SUNUŞ	4
GİRİŞ	6
BİRİNCİ BÖLÜM: KÜRT MATBAASININ DOĞUŞU	8
İKİNCİ BÖLÜM: KÜRT GAZETELERİ	10
Kürdistan Gazetesi (1898).....	10
Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi (1908)	16
Şark ve Kürdistan Gazetesi (1908).....	20
Kürdistan Gazetesi (1908).....	22
Peyman Gazetesi (1909)	24
Amidi Sevda (1909).....	25
Yekbûn (Birlik) Gazetesi (1913).....	25
Jîn (Yaşam) Gazetesi.....	26
Gazi Gazetesi (1919).....	27
Bangî Kürdistan (Kürdistan'ın Sesi/Çağrısı) Gazetesi (1922).....	27
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KÜRT DERGİLERİ	29
Rojî Kürd (Kürt Güneşi) Dergisi (1913)	29
Hetawi Kürd (Kürt Işığı) Dergisi (1913)	32
Bangî Kürd (Kürt Seslenişi) Dergisi (1914)	33
Jîn (Yaşam) Dergisi (1918).....	33
Yekbûn (Birlik) Dergisi (1913)	34
Kürdistan Dergisi (1914)	34
SONUÇ	35
YAZARLAR	38

Michel Foucault, söylem konusunu güç ilişkileri bağlamında ele alır. Bilgi üretimini ve medya temsili, güç ilişkilerinden bağımsız olarak düşünmez. Ona göre temsil, doğrunun bir kısım rejimlerinin inşasının bir sonucudur. Güçlü grup ve kişiler tarafından üretilen temsiller, bazı bilme ve tasavvur biçimlerini destekler, bazılarını ise dışlar. Bazı grup ve kişilere ayrıcalıklı bir temsil sağlarken, bazılarını ise ötekileştirir. Bu bakımdan, toplumdaki tasavvur ve bilmeler, çoğu zaman seçkin ve ayrıcalıklı pozisyonları temsil eder. Bu güç ilişkileri ve rejimleri içerisinde ise, bazı bilmeler ve tasavvurların marjinalleştirilmesi ve bazı grup ve kimliklerin ötekileştirilmesi söz konusudur.¹ Bu bakımdan, medyadaki temsil ve sunumlardaki örtük siyaseti ortaya çıkarmak, kodları çözümlmek, toplumsal algıları anlamak bakımından kritik bir değere sahiptir. Bu örtük siyaseti ortaya çıkarmak ve dil kodlarını çözümlmek, toplumdaki güç ilişkileri konusunda önemli ipuçları sunar. Bu nedenle, dil ve söylem analizi ile bu örtük siyasetler, ayrıcalıklı statüler, dil kodları ve normalite sorunsallaştırılarak, toplumsal algıyı oluşturan ve yerleşik düzenin devamını sağlayan kalıplar deşifre edilir.

Medya temsili, aynı zamanda bir meydan okuma ve çekişme alanıdır. Bu nedenle, egemen temsil, sunum ve pratiklerin, zihin kodlarının çözülmesi tek başına büyük resmi görmemizi sağlamaz. Aynı zamanda bu pratiklerin nasıl bir muhalefet ve karşı koyuşla karşılaştığını tespit etmek gerekir. Baskılananlar ve dışlananların, baskın temsil ve sunumlarını problematize eden aykırı söylem ve ifade biçimleri, araştırmacıların üzerinde durdukları önemli bir alandır. Etnisite, ırk, sınıf, din, cinsiyet ve cinsel eğilim gibi farklı kimliksel pozisyonlar, çoğunluğun dışında bir kısım söylemler ve medya pratiği geliştirerek kendilerini ifade ederler. Bu söylemleri ve medya pratiklerini ana akım medyada görmek mümkün olmayabilir. Ancak bu, baskılanan ve marjinalleştirilen kitlelerin, pasif bir pozisyon benimsedikleri anlamına gelmez.

Matbaa ortak aidiyetler geliştirmek isteyen kitlelere çok önemli bir araç sundu.

Temsil konusu, farklı tartışmaları beraberinde getirmektedir. Temsilin doğruluğu ve adil oluşunun ötesinde, kimin kimi, neyi, ne zaman ve hangi bağlamda temsil ettiği konuları ayrıca tartışma konusudur. Söylenenlerin zamanın veya mekânsal bağlamın ana akımını mı yoksa marjinalliklerini mi yansıttığını tespit etmek her zaman kolay olmayabilir. Bu bakımdan, söylenenlerin doğruluğu veya yanlışlığı çoğu zaman tartışma konusudur. Başkaları hakkında söz söylemek, başkaları adına söz söylemekten farklı bir şeydir. Bu nedenle, temsil konusu ile güç ilişkileri, kültürel pozisyon almalar ve

politik duruşlar arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Özellikle toplumdaki iktidar ilişkileri, hiyerarşiler, ayrıcalıklı pozisyonlar ve direnç alanları ortaya konulmadan, temsil ve onun arkasındaki anlamları çözmek kolay değildir.

Bu çalışmada, Kürt kimlik inşasında, tasavvurunda ve tarihsel gelişiminde, medyanın rolü ele alınmakta ve Osmanlı dönemi Kürt medyasının Kürt kolektif hafızasındaki yeri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde, Kürtler arasında matbaanın icadı ile yaygınlaşan basın-yayın faaliyetleri hakkında fazla araştırma bulunmamaktadır. Yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu da yakın dönemde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin son yıllarında büyük zorluklar ile yayın hayatına başlayan gazete ve dergilerin ortaya çıkış nedenleri, aktörleri, yayın politikaları, karşılaştıkları güçlükler, temsil durumları ve yayın hayatına son verme nedenleri detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Kürt basın tarihi aslında, Türkiye'deki diğer etnik grupların yayıncılık faaliyetlerinden farklı değildir. Fransız Devrimi'nin de etkisi ile hızla güç kaybeden Osmanlı Devleti sınırları içindeki farklı etnik gruplar arasında ulusçuluk fikri hızla yayıldı ve bunun temelinde ise yaygınlaşan kitle iletişim araçları vardı. Matbaa ortak aidiyetler geliştirmek isteyen kitlelere çok önemli bir araç

1 Foucault, M., & Gordon, C. (1980). *Power/Knowledge : Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. Brighton, Sussex: Harvester Press.

| Osmanlı Dönemi **Kürt Basın Tarihi**

sundu. Bu dönemde, birçok gazete ve dergi kurulmuş, böylece kitleler yönlendirilmeye çalışılmıştır. Kürtlerde de durum farklı olmadı. Onlar da Osmanlı Devleti'nin son döneminde kendi yayın organlarını kurarak, ülke, bölge ve Kürtlerin sorunlarına dair söz söylemek istediler. Diğer etnik grupların ve muhalif hareketlerin baskılarına benzer baskılara maruz kaldılar. Sürgünde yayın hayatına başlayan ve devam ettiren Kürdistan gazetesi ile başlayan zorlu Kürt basın serüveni, biçim değiştirerek günümüze kadar gelmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gelen kısmi özgürlük dönemi kısa sürmüş, Kürdistan gazetesinden sonra kurulan birçok Kürt yayın organı İttihat ve Terakki Partisi tarafından kapatılmıştır. Elinizdeki bu raporda, Kürt basınının ilk dönemlerine ait değerlendirmeler bulacaksınız. Kürt ulusçuluğunun ilk fikri tartışmalarının hangi yayın organlarında, ne şekilde yer aldığını göreceksiniz. Yayıncılıktaki çeşitliliğin, Kürtler arasındaki farklılıkları yansıttığına şahit olacaksınız. Umarım bu çalışma, daha derinlikli analizlere ve çalışmalara kapı açar.

UKAM Başkanı
Prof. Dr. İlhan KAYA

Giriş

Osmanlı Devleti'nin merkezileşme çabası, Kürtleri de birçok yönden etkilemiştir. Merkezileşme, Kürtlerin 19. yüzyılın başından son çeyreğine kadar isyan etmelerinde etkili olmuştur. Bu süreçte Kürt beyleri tasfiye edilirken, yerel otonomiler budanmıştır. İsyan eden Kürt beyleri, bir daha isyan etmesinler diye çocuklarıyla birlikte İstanbul'da tutulmuştur. Burada zorunlu ikamete tabi tutulan kişiler, dönemin en iyi okullarında eğitim almış ve devletin önemli kademelerinde görev almıştır. Diğer etnik gruplardan akranları ile etkileşime geçen bu gençler, aynı zamanda ulusçuluk fikriyle de tanışmışlardır. Bu nedenle, modern Kürt milliyetçiliğinin doğuşunun İstanbul'da gerçekleştiği söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nin bünyesinde bulunan birçok etnik grup, Batı ile etkileşim içerisinde olmuş ve kısa zaman içerisinde Fransız Devrimi ve sonrasında ortaya çıkan milliyetçi akımları benimsemiştir. Bu etnik gruplar, devletin giderek güç kaybetmesi ile ulus olma taleplerini açık bir şekilde ifade etmeye başlamıştır. Farklı etnik grupların bir aidiyet ve ulus olma yarışına girdiğini gören Kürt aydınları, hızla güç kaybeden ve yoksullaşan Osmanlı Devleti'nin, kendi iç sorunlarını

Osmanlı Dönemi'nde Kürtler tarafından çıkartılan gazetelere bakıldığında, açık bir ulusçuluk yapmaktan kaçındıkları ve daha çok Kürtlerin yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunlara ağırlık verdikleri görülmektedir.

çözmekten uzak olduğunu görmüştür. Bu düşünceler, zamanla kendi uluslarının geleceği konusunda arayışlara ve yaşanan sorunların ifade edebileceği mecralar oluşturmaya dönüşmüştür. Bu süreçte Kürtler, yayıncılığın önemini fark ederek, birçok gazete ve dergi çıkarmıştır. Kürtlerin çıkardığı gazete ve dergiler açık bir şekilde ulus bilincini oluşturacak yayınlar değildi. Gazete ve dergilerde, daha çok Kürtlerin yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunlar işlenmiştir. Ancak buna rağmen, yaptıkları yayınlar, Osmanlı Devleti'ndeki iktidar sahiplerini tedirgin etmiştir. Yayınlanan gazete ve dergiler, ayrılıkçı neşriyat olarak görülmüş ve basılmaları yasaklanmıştır. Kürtler ise bu durumu eleştirmiş, Osmanlı otoritesinin olmadığı veya zayıf olduğu yerlerde kendi dergi ve gazetelerini çıkarmaya çalışmıştır.

Osmanlı Dönemi'nde Kürtler tarafından çıkartılan gazetelere bakıldığında, açık bir ulusçuluk yapmaktan kaçındıkları ve daha çok Kürtlerin yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunlara ağırlık verdikleri görülmektedir. Örneğin, ilk çıkartılan gazetenin (*Kürdistan*) neredeyse tüm sayılarında Kürtler arasındaki eğitim sorununa yer verilmiş ve Kürdistan'ın ekonomik kalkınmasının öneme değinilmiştir. Benzer bir eğilimi, II. Meşrutiyet'ten sonra çıkartılan gazete ve dergilerde de

görmek mümkündür. Ancak burada bir fark söz konusudur. Daha önce bölgesel nitelikteki sorunları işleyen Kürt neşriyatı, bu dönemde farklı coğrafyalarda yaşayan Kürtlerin sorunlarını da ele almaya başlamıştır. Örneğin, II. Meşrutiyet'ten sonra çıkarılan *Şark ve Kürdistan* gazetesinde sadece Kürdistan'daki Kürtlerin sorunlarından bahsedilmemiş, aynı zamanda Balkanlarda yaşayan Kürtlerin problemleri de konu edilmiştir.²

Dönemin dergilerinde de benzer bir yayın politikası izlenmiştir. Dergilerde, Kürt dili ve tarihine önem verilmesi gerektiği sürekli vurgulanmış, Kürtlerin karşılaştığı sosyal ve kültürel sorunlar sıklıkla işlenmiştir. Çıkarılan dergilerde direk bir milliyetçilikten ziyade, dolaylı bir milliyetçi söylem geliştirilmiştir. Ancak bu söylem ve üretilen bilgi, Kürt ulusal bilincinin oluşmasına önemli bir materyal sağlamıştır. Dergilerde Kürt gençlerinin ufuklarına hitap edilerek, bir uyanış tetiklenmeye çalışılmıştır. Kürtlerin çıkardığı ilk Kürt dergisi olan *Rojî Kürd*'de bu durum şu cümlelerle ifade edilmiştir:

İşte bugün Kürt gençliği, Kürtlüğe ve âleme karşı, bu gayenin yüklediği bir görev altındadır. Bu gençlik, bu görevi iyi bir şekilde yerine getirmek, Kürtlüğe her taraftan vurulan hakaret tokadını, ilerleme ve bilme (irfan, kültür) ile reddetmek için ant içmiştir. Şimdi ancak 'Âyinesi iştir kişinin, lafa bakılmaz' diyebiliriz.³

Birinci Dünya Savaşı öncesindeki Kürt gazete ve dergilerinin söylemleri incelendiğinde, Kürtlerin bağımsız bir devlet kurma isteklerinin öne çıkan bir konu olmadığı görülmektedir. Bu yayınları, Kürtlerin yaşadıkları sıkıntıları giderecek politikaların gelişmesini amaçlayan ve kendi dil ve kültürlerini yaşatma isteklerini ifade eden yayınlar olarak değerlendirmek mümkündür.⁴ Bu durum, dönemin Kürt aydınlarının milliyetçi olmadığı ya da apolitik olduğu anlamına gelmemelidir. Sonuçta Kürt aydınları da Osmanlı Devleti içinde olup bitenlerden, Balkan ve Ermeni milliyetçilerinden haberdardılar ve onlarla yakın ilişkileri vardı. Kürt aydınlarının bir kısmının bağımsız Kürdistan devletini tahayyül etmediğini söylemek de imkânsızdır.⁵ Fakat bütün bunlara rağmen Kürt aydınlarının çoğunun önceliği, bağımsız bir Kürdistan devletinden ziyade, Kürt ulusal bilincin uyandırmaya çalışmaktı. Osmanlı'ya olan bu bağlılık, Kürtlerin Osmanlı'yı sadece bir imparatorluk ya da hanedanlık olarak görmediğinin, bir vatan ve millet olarak benimsediğinin bir göstergesidir.⁶ Kürtlerin ulusçu taleplerde bulunmaya başladıkları tarih, siyasi belirsizliğin yaşandığı Birinci Dünya Savaşı sonrasına dayanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı Dönemi Kürt basınının durumunu ortaya koymak, çıkan yayınların sayı, içerik ve yaklaşımlarını analiz etmektir. Kürtlerin Osmanlı Devleti içindeki sosyal, ekonomik ve siyasi pozisyonlarını ortaya koyan bir tarihsel arkaplan ile başlayan çalışmada, öncelikli olarak Osmanlı döneminde Kürt matbaasının doğuşu ve etkileri ortaya konulmuş, ardından ortaya çıkan ilk Kürtçe gazete ve dergilerin, yayın tarihleri, süreleri, basım yerleri, çıkartılma amaçları, sahipleri, yayın politikaları ve Kürtler üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

2 Bozkurt, S. (2013). Bir II. Meşrutiyet Gazetesi Olarak : Şark ve Kürdistan. *Kürt Tarihi* 8, s.51-55.

3 Kaya, F. (2008). Osmanlı Döneminde Kürt Basını, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul. Meretowar, A., Amedi, C., Aslan S. A. (2002). *Rojî Kürd (Kovara Cemiyeta Hêvi "Hêvi Cemiyeti Dergisi"*. İstanbul: War Yayınları.

4 Bajalan, R. D. (2010). *Jön Kürtler Birinci Dünya Savaşı'ndan Önce Kürt Hareketi (1898-1914)*. İstanbul: Avesta Yayınları.

5 Nuri Dersim, 1913'ten itibaren İstanbul'da üniversite gençleri arasında artık bir milliyet kavgası ve mücadelesini baş göstermiştir. 'Yaşasın Türk', 'Ne mutlu Türküm Diyene' yazılarına biz de 'Yaşasın Kürt ve Kürdistan' ve 'Ne Mutlu Ben Kürdüm' yazılarını yazdık. Bu durum Arap, Çerkez, Arnavut ve Ermeniler için de geçerliydi. Nuri Dersim, *Hatıratım*, (Stockholm: Roja Nû Yayınları, 1986), s. 32.

6 Bajalan, a.g.e., s.44.

Kürt Matbaasının

Doğuşu

Avrupa'da ilk matbaa, 1450 tarihinde Alman bilim adamı Johannes Gutenberg tarafından kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise matbaanın ilk kez kullanımı, 1727 tarihinde İbrahim Müteferrika tarafından gerçekleştirilmiştir. Kürtlerin matbaa ile tanışması ise ancak 1865 yılında Bitlis'te kurulan bir matbaa ile mümkün olmuştur.⁷ 1868 yılında Diyarbakır'da, 1889 yılında Van'da kurulan bu matbaalar, Osmanlı Devleti tarafından kurulan ve yalnızca Türkçe kitap basan matbaalardır.⁸ Kahire'de kurulan ve yine Kahire'de

Kahire'de kurulan ve yine Kahire'de yayın hayatına başlayan Kürdistan gazetesinin basıldığı matbaa olan Kürdistan Gazetesi Matbaası, tarihteki ilk Kürt Matbaası sayılmaktadır.

yayın hayatına başlayan *Kürdistan* gazetesinin basıldığı matbaa olan *Kürdistan* Gazetesi Matbaası, tarihteki ilk Kürt Matbaası sayılmaktadır.⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da Liceli Kurdîzâde Ahmed Ramiz ve Mutkili Halîl Hayalî Bey tarafından 1908 tarihinde kurulan matbaa ise Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk Kürtçe matbaadır.¹⁰ 1910 yılında ise yalnızca Kürtlere dair yayınlar yapan Diyarbakır Matbaası kurulmuştur.¹¹ Diyarbakır Matbaası'nın kuruluşundan sonra 1911 yılında, Kahire'de ikinci Kürt matbaası kurulmuştur. Ferecullâh Zeki el-Kürdî tarafından kurulan bu matbaaya, "Metbaa Kürdistan a İlmîyye" (*Kürdistan İlmîyye Matbaası*) adı verilmiştir.¹²

Bu dönemde İsviçre'de yaşayan Dr. Abdullah Cevdet ve Abdurrahman Bedirhan, Kürtçe eserler basmak amacıyla burada bir matbaa almak istemiştir. Osmanlı Devleti'nin İsviçre elçisinin bu durumdan rahatsızlık duyması ve padişahı durumdan haberdar etmesi ile bu girişim en-

7 Hassanpour A. (2005). *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil*. İstanbul: Avesta Yayınları.

8 Hassanpour, a.g.e., s.277.

9 Hanioglu, M. Ş. (1981). *Bir Siyasi Düşünür Olarak Dr. Abdullâh Cevdet ve Dönemi*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.

10 Hanioglu, a.g.e., s. 84.

11 Malmisanij, M. (1986). *Yüzyılımızın Başında Kürt Milliyetçiliği ve Dr. Abdullâh Cevdet*. Stockholm: Jîna Nû Yayınları.

12 Malmisanij, a.g.e., s.85.

gellenmiştir.¹³ Ekrem Cemil Paşa tarafından 1918 yılında Diyarbakır'da satın alınan matbaada ise Kürtçe yayın yapan *Gazî* adlı gazete basılmıştır.¹⁴

Kürt aydınlanması'nın en önemli isimlerinden olan tarihçi ve gazeteci-yazar Hiznî Mukrîyanî, 1915 yılında Halep'te bir Kürt Matbaası kurmuştu. Mukrîyanî, bu matbaanın kurulması için 1914 yılında Almanya'ya gitmiş ve burada küçük bir basım tezgâhı alarak Halep'e dönmüştür. Kimilerine göre Mukrîyanî, Berlin'de ilk kitabını basmış ve böylelikle Kürtçe kitap yayıncılığının ilk adımını atmıştır.¹⁵ 1915 yılında Ehmedê Xanî'nin Mem û Zîn adlı eserini yeniden basan Mukrîyanî, matbaasında birçok kitabın dizgisini yapmıştır. Kürtçe öğretmek için Kürdistan'ı baştan aşağıya dolaşan Mukrîyanî, matbaasında Kürtçe klasikleri yeniden basmıştır. Bu matbaada, *Kürdistan*, *Çiyayê Kurmanç*, *Botan*, *Diyarbakır* ve *Soran* gibi dergilerin de basımları yapılmıştır. Matbaa, 1925 yılına kadar faaliyette bulunmuştur.¹⁶

13 Hanioğlu, a.g.e., s.111.

14 Cemilpaşa, E. (1992). *Muhtasar Hayatım: Kemalizm'e Karşı Kürt Aydınlarının Mücadelesinden Bir Yaprak*. Ankara: Beybun Yayınları.

15 Baran İ. H., *Bir Modernist Kürt: Husên Hiznî Mukrîyanî* Erişim: <http://ibrahimhalilbaran.tumblr.com/post/34706022967/bir-modernist-kurt-husen-hizni-mukriyani#UmdqXPnxqc8>.

16 Celîl, C. (2000). *Kürt Aydınlanması*, İstanbul: Avesta Yayınları.

Kürt Gazeteleri

İKÜRDİSTAN GAZETESİ (1898)

Kürdistan gazetesi, Kürtler tarafından çıkarılmış ilk Kürtçe gazetedir. Dolayısıyla, Kürt basın tarihinin, *Kürdistan* gazetesi ile başladığını söyleyebiliriz. Bu gazete, bir grup veya aydın organizasyonu tarafından değil, Mikdat Mithad Bedirhan'ın bireysel çabalarıyla yayınlanmıştır. İlk nüshası 22 Nisan 1898'de Mısır'ın başkenti Kahire'de çıkarılan gazetenin kuruluş günü, günümüzde "Kürt Gazeteciliği Günü" olarak kutlanmaktadır.¹⁷ İlk beş sayısı Mikdat Mithad Bedirhan tarafından yayınlanan gazetenin sonraki sayıları, Mikdat Mithad Bedirhan'ın hastalığı nedeniyle kardeşi Abdurrahman Sami Bedirhan tarafından çıkarılmıştır.¹⁸

Kürdistan gazetesi, Kürtler tarafından çıkarılmış ilk Kürtçe gazetedir. Dolayısıyla, Kürt basın tarihinin, Kürdistan gazetesi ile başladığını söyleyebiliriz.

Gazeteyi çıkaran Mikdat Mithad ve Abdurrahman Sami Bedirhan kardeşler, 1847 yılında önce İstanbul'a ardından da Girit'e sürgün edilen Kürt Botan Beyi Mir Bedirhan'ın çocuklarıdır.¹⁹

Kürdistan gazetesi, Kürt edebî ve siyasi hayatında önemli bir rol oynamıştır. Kürt kolektif hafızasında önemli bir yer tutan Botan Aşireti'nin önemli temsilcilerinden olan aydın Mikdat Mithad bey, gazetenin ilk sayısının Fransızca ekinde gazetenin çıkış amacını şöyle ifade etmişti: "Günümüzde artık dünyada meydana gelen her türlü olayı gazeteler yazmakta. Birçok şeyi gazetelerden öğrenmekteyiz. Fakat ne yazık ki o kadar cesur, yiğit ve mert olan Kürtler böyle bir şeyden mahrumdurlar. Ben de siz Kürtleri dünyadaki gelişmelerden

haberdar etmek, ilim ve marifetin yollarını göstermek, Kürtçe okuma yazmayı teşvik etmek için bu gazeteyi çıkarıyorum." Bu cümleden, gazetenin misyonu konusunda net bir fikre sahip olmak mümkündür. Gazetenin çıkış amacı dünyada ve Osmanlı topraklarında meydana gelen olaylar hakkında Kürtleri bilgilendirmektir; çünkü Kürtlerin bu ihtiyacını karşılayacak bir yayın organı yoktu. Amacın sadece bilgilendirmekle sınırlı olmadığını, sonraki cümleden anlıyoruz. İlim ve

17 İssi, M. (2013). Kürt Basını ve Kürdistan Gazetesi (1898-1902). *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 9 (6), 127-147.

18 Serfiraz, M. (2013). Kürt Basın tarihine genel bir bakış. *Kürt Tarihi* 8, s.31-37.

19 İssi, a.g.e., s.127-147.

marifet yolunu göstermek ve Kürtçe okuma ve yazmayı teşvik etmektir. Bu nedenle, gazete, Kürtlerin kimlik, aidiyet ve övünç arayışlarının ilk örneğidir. Bütün zorluklara rağmen basımı ve dağıtımındaki misyonda, Kürtlerin kimlik ve anlam arayışı yatmaktadır.

Gazetede çıkan yazılarda daha çok tarih, edebiyat ve din konuları işlenmiştir. Kürt tarihi ile ilgili yazılara, gazetenin 8. sayısından itibaren aralıksız olarak verilmiştir. Ayrıca, Ehmedê Xanî'nin *Mem û Zîn* adlı eserinden kesitler, 2. sayıdan 21. sayıya kadar parçalar halinde gazetede yayınlanmıştır.²⁰ Gazetenin, Kürtlerin yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunlara ağırlık vermesi, Kürtler arasında benimsenmesini sağlamıştır. Nitekim bunun okuyucu mektuplarına da yansdığı görülmektedir.²¹ Gazetede okuyucu mektuplarına da yer verilmesi, gazetenin takipçileri ile okuyucuları arasında interaktif bir iletişim yolunu benimseyerek, onlarla daha derin bağlar oluşturmak istendiğini göstermektedir.

Gazete, başlangıçta ayda iki defa çıkarılacağı duyurulduğu halde, muhabir sıkıntısı ve mali sorunlar nedeniyle düzenli çıkarılamamıştır. Gazetenin II. Abdülhamit karşıtı bir yayın politikası izlemesi ve muhalif gruplarla beraber hareket etmesi, Osmanlı topraklarında yasaklanmasına neden olmuştur. II. Abdülhamit dönemindeki yayın yasakları, baskı ve siyasal iklim, gazetenin Anadolu'da yayınlanmasını mümkün kılmamıştır. Bu nedenle, gazete, Osmanlı etkisinin büyük ölçüde zayıfladığı Mısır'ın Kahire kentinde yayın hayatına başlamıştır. Başlangıçta bir matbaaya sahip olmayan gazetenin, ilk üç sayısı El- Hilal Matbaası'nda basılmıştır. Sonraki iki sayı (4. ve 5. Sayılar) ise Çapxaneya Cerîdeyî Kürdistan'da, yani Kürdistan Gazetesi Matbaası'nda basılmıştır.²²

Gazetenin kurucusu, Mikdat Mithad Bedirhan, hastalandıktan sonra, gazetenin yayın işlerini kardeşi Abdurrahman Sami Bedirhan devralmıştır. Gazete, Abdurrahman Sami Bedirhan döneminde, çok farklı merkezlerde düzensiz bir biçimde yayınlanmıştır. Düzenli çıkmayan gazete, Cenevre, Kahire, Londra ve çok sonraları Folkestone'da yayınlanmıştır.²³ Gazete, 6. sayıdan 19. sayıya kadar Cenevre'de basılmış, 20. sayıdan itibaren yeniden Mısır'a taşınmıştır. Gazetenin basımı 23. sayıya kadar burada yapılmıştır. Daha önce 15 günde bir yayınlanması düşünülen gazete, 24. sayıdan itibaren Londra'ya taşınmış ve ayda bir kez yayınlanmaya başlanmıştır. 30. sayıya kadar Londra/Folkestone'da yayınlanan gazetenin 30. ve 31. sayıları tekrar Cenevre'de yayınlanmıştır.²⁴ Toplam 31 sayıya ulaşan gazetenin, yayınının durdurulduğu tarih konusunda çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Celilê Celil, gazetenin çıkış ve kapanış tarihlerini 1898-1908 olarak verirken, birçok kaynak ise kapanış tarihini 1902 olarak vermektedir. Gazetenin son sayısı olan 31. sayının 1902'de çıkmış olması, *Kürdistan* gazetesinin bu tarihte kapandığı tezini güçlendirmektedir.²⁵

20 Yücel, M. (1998). *Kürt Basın Tarihi (Tezkip)*. İstanbul: Aram Yayınları.

21 Kaya, F. (2008). *Osmanlı Döneminde Kürt Basını*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

22 Issi, a.g.e., s.217-147.

23 Chirguh, a.g.e., s.43.

24 Kaya, a.g.e., s.41.

25 Yücel, M. (1998). *Kürt Basın Tarihi (Tezkip)*. İstanbul: Aram Yayınları.

Şekil 1: *Kürdistan* gazetesinin 1. sayısının orijinal basımından örnek bir sayfa.

Kaynak: Kaya, F. (2008). *Osmanlı Döneminde Kürt Basını*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Kürdistan gazetesinin yaşadığı zorluklar sadece yasaklar ve mali sorunlarla sınırlı değildi. Cenevre, Kahire veya Londra'da basılan bir gazetenin, Diyarbakır, Van veya Kerkük'e ulaşmasının zorlukları hayal bile edilemez. Modern postacılık ve dağıtım sistemlerinin olmadığı bir dönemde, yasakların ve mali zorlukların boyutu göz önüne alındığında, böyle bir yayıncılığın çılgınlık olduğunu söyleyebiliriz. Bütün bunlara rağmen bu tür bir yayıncılıktaki ısrar, gazeteyi çıkaranların güçlü idealizm ve inanmışlığı ile izah edilebilir. *Kürdistan* gazetesinin dağıtılması ve okunması Kürtlerin yaşadığı birçok yerde yasaklanmıştı. Buna rağmen gazete, gizli yollardan Kürtlerin yaşadığı coğrafyaya ulaştırılmıştır. Örneğin gazetenin Diyarbakır bölgesine ulaştığını söyleyen

Abdurrahman Bedirhan, buradan kendisine 200 kuruşun gönderildiğini belirtmiştir.²⁶ *Kürdistan* gazetesinin dağıtımı, oldukça geniş bir coğrafyada yapılmıştır. Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları kentlerin yanı sıra, Şam'da, Adana'da ve çeşitli Avrupa kentlerinde de dağıtımı yapılmıştır.

Gazetenin yaşadığı zorluklar, sadece baskı ve dağıtım ile ilgili sorunlardan ibaret değildi. Basım ve dağıtımın engellenmeye çalışılmasının yanında, gazeteyi tedarik eden veya satın alan kişilerin de önemli yaptırımlarla karşı karşıya olduğu anlaşılmaktadır. Bu gazeteyi satın alanlara sert cezaların uygulandığı anlaşılmaktadır.²⁷ Nitekim gazetede yayınlanan bir okuyucu mektubunda, gazetenin Diyarbakır'a ulaştığı ifade edilmekte ve gazeteyi temin edenlerin yaşadıkları zorluklara değinilmektedir. M.Ş. adlı şahsın gönderdiği mektupta şöyle denilmektedir:

İki-üç aydan beri *Kürdistan* gazetesi yurdumuza geliyor. Ne var ki hükûmet memurları, onu özgürce okumamıza imkân vermiyorlar; bizden alıyorlar; kimin elinde görürlerse o adamı hapse atıyorlar, ona işkence yapıyorlar.²⁸

Osmanlı Devleti hükûmeti, gazetenin yayınlarından rahatsız olmuş ve yayın faaliyetlerine bir son vermek için Mikdat Mithad Bedirhan'ın Mısır'dan çıkarılmasını istemiştir. Bu durumdan rahatsız olan Mikdat Mithad Bedirhan, Sultan Abdülhamit'e yönelik eleştirilerinin birinde *Kürdistan* gazetesinin serbest bırakılması konusunda şöyle seslenmiştir: "Kürtlerin yarısı bile etmeyen Ermeniler ve Türkler (Romlar) gazete sahibi olabiliyorlar ve her şeyden haberdar olabiliyorlar da Kürtler neden olamıyorlar?"²⁹

Sade bir üslupla yazılan gazete, hedef kitesinin eğitim durumunu göz önünde bulunduran bir yayın politikası takip etmiştir.

Düzenli olarak çıkarılmayan Kürdistan gazetesinde dil olarak Kurmancî lehçesi tercih edilse de, Sorani lehçesiyle de şiirler yayınlanmıştır.³⁰ Sade bir üslupla yazılan gazete, hedef kitesinin eğitim durumunu göz önünde bulunduran bir yayın politikası takip etmiştir. Dört sayfadan oluşan gazete, küçük formlarda ve dört sütun olarak basılmıştır. Gazete yaklaşık iki bin adet basılıyordu. Bugünün gazete tirajları ile kıyaslandığında, küçük gözükse de bu rakam, o dönem için küçümsenmeyecek bir trajdi.³¹

Gazetenin yayın politikasını üç farklı döneme ayırmak mümkündür: ilımlı ilk dönem, İstanbul hükûmetinin sert bir şekilde eleştirildiği ikinci dönem ve Jön Türklerle daha sıkı ilişkilerin kurulduğu ve beraber hareket edildiği üçüncü dönem. Bu dönemler, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasi iklim değişikliklerini de karakterize etmektedir. Osmanlı Devleti'nin sürekli toprak kaybına uğraması ve farklı etnik grupların bağımsızlığını ilan etmesi, devletin içe kapanmasına neden olmuştur, Bu durum aydınlar tarafından yoğun olarak eleştirilmiş ve baskının artmasına bağlı olarak da eleştirinin dozajı artmıştır.

Gazetenin ilk dönemi Mikdat Mithad Bedirhan tarafından yayınlanan ilk beş sayıyı kapsamaktadır. Bu dönemde gazete, keskin bir siyasi duruş sergilemekten kaçınmış, daha uzlaşmacı bir dil kullanmıştır. Haber ve yorumlar daha çok eğitim, dil ve kültür konularına odaklanmış, Osmanlı Devleti hükûmetine karşı eleştirel bir dil kullanılmamıştır. Kürtler arasında okur-yazarlığı yükseltmek ve kültürel değerleri hakkında farkındalığı arttırmak gazetenin yayın politikasının özünü oluşturmuştur. Mikdat Mithad Bedirhan, yazı ve yorumlarında ayet ve hadislerden örnekler vererek argümanlarını güçlendirmeye çalışmıştır. Böylelikle hem tehdit algısını azaltmaya çalışmış hem de siyasi meşruiyet sorununu ortadan kaldırmaya çalışmıştır.³² Mikdat Mithad

26 Malmisanij, M. (2010). *Yirminci Yüzyılın Başında Diyarbakır'da Kürt Ulusçuluğu (1900-1920)*. İstanbul: Vate Yayınevi.

27 Kaya, a.g.e., s.42.

28 Malmisanij, a.g.e., s.12.

29 Issi, a.g.e., s.127-147.

30 Kutlay, N. (2010). *İttihat Terakki ve Kürtler*. İstanbul: Dipnot Yayınları.

31 Yücel, M.(1998). *Kürt Basın Tarihi (Tekzip)*. İstanbul: Aram Yayınları.

32 Yücel, a.g.e., s.43.

Bedirhan, gazetenin ilk sayısının Fransızca çıkarılan ekinde gazetenin çıkış amacını ve görevini şöyle açıklamıştır:

Günümüzde artık dünyada meydana gelen her türlü olayı gazeteler yazmakta. Birçok şeyi gazetelerden öğrenmekteyiz. Fakat ne yazık ki o kadar cesur, yiğit ve mert olan Kürtler böyle bir şeyden mahrumdurlar. Ben de siz Kürtleri dünyadaki gelişmelerden haberdar etmek, size ilim ve marifetin yollarını göstermek, Kürtçe okuma yazmaya teşvik etmek için bu gazeteyi çıkarıyorum.³³

Burada hem Kürtlerin cesaret, mertlik ve yiğitliğine vurgu yapılmakta, hem de yaşadıkları mahrumiyete vurgu yapılmaktadır. Kürtlerin haber alma ve öğrenme hakkına değinen, Mikdat Mithad Bedirhan, gazete ile aynı zamanda Kürtlerin kendi dil ve kültürlerini öğrenmelerini sağlamayı amaçladığını ifade etmiştir. Mikdat Mithad Bedirhan, Batı dünyasındaki gelişmelerin farkında olarak hem Kürtler arasında ortak bir bilinç oluşturulmasına, hem de kendi kültürel özgünlüklerinin ortaya koyulmasına aracılık yapmak istemiştir. Nitekim Kürtlerin eğitim düzeylerini yükseltmeye büyük önem veren *Kürdistan* gazetesinde, Kürtlerin kasıtlı olarak cahil bırakıldığı ifade edilmiş ve Kürt halkından eğitime önem vermeleri istenmiştir. Gazetenin kurucusu Mikdat Mithad Bedirhan, eğitimle ilgili şunları söylemiştir:

Bu gazeteyi oluştururken, kendi milletimden insanlara okuma sevgisi aşılamayı, halkın, çağdaş ileri medeniyetle tanışmasını ve kendi edebiyatını tanımasını amaçladım. Mısır'da kalarak Kürdistan'da olan biteni görmek ve gurbetteki bu gazeteyle halkımın çıkarlarına hizmet etmek, onun kültür seviyesini yükseltmek istiyorum.³⁴

Benedict Anderson, matbaanın icadı ile farklı coğrafyadaki insanların, neşriyat yoluyla ortak aidiyetler oluşturduğuna vurgu yapar. Mikdat Mithad Bedirhan, bu ifadeleri ile sadece eğitime adanmışlığı beyan etmemektedir. Aynı zamanda, Kürtler arasında ulusal bir bilinç oluşturma ve bir milletin kendi kültür ve medeniyetini tanıyarak, geleceğe yürüme arzusunu dile getirmektedir. Dolayısıyla, *Kürdistan* gazetesi uzak coğrafyalardaki Kürtler arasında "biz" bilincini oluşturmaya yönelik bir çabayı ifade eder.

Kürdistan gazetesindeki eğitim vurgusu aslında Kürt aydınlanması konusundaki arzuyu da açığa vurmaktadır. Nitekim, eğitim, kültür ve tarih vurgusu, daha sonra çıkacak olan Kürt gazete ve dergilerinde de sıkça işlenen bir konudur. Gazetenin eğitime verdiği desteğin bir başka örneğini, o dönemde Ermeni gazetelerinde görmek mümkündür. Celilê Celil'e göre, dönemin Ermeni gazetelerinden *Anahid* (1900) gazetesi Kürdistan gazetesinin bu çabasını alkışlamakta ve Kürtlerin cehaletinin sorumlusu olarak Osmanlı Devleti'ni göstermektedir. Bu konu, gazete de şu ifadelerle yer bulmuştur:

Kürdistan'ın hemen her sayısının başyazısı, eğitimin önemi ve gerekliliği üzerine kaleme alınmış nasihatlerden oluşuyor. Bu makaleler, Kürt toplumuna heyecanla davette bulunuyor, cesaret veriyor ve onların kalbini kazanıyordu. Kürdistan gazetesi, olaylarla kanıtıyor ki, Kürtlerin cahilliğinin yegâne sebebi Türk devletidir. Çünkü karmaşık politik soruların çözümü için Kürtlerin cahil bırakılması Türklerin işine geliyor, bundan dolayı 'Kürdistan', Kürtleri uyanmaya ve haklı taleplerini devlete sunabilmek için eğitimi yaygınlaştırmaya çağırıyor.³⁵

Dolayısıyla, Kürdistan gazetesinin ilk beş sayısının temel vurgusunun eğitim, kültür ve tarih olması, onun tamamıyla apolitik bir yayın politikası takip ettiği anlamına gelmemektedir. Her ne kadar, güncel siyasi konulara fazla yer verilmese ve hükümet politikalarına açık eleştiriler getirilmese de, gazete Kürtler arasında bir ortak tarih ve kültür anlayışı geliştirmeyi önemsemiştir. Böylelikle, Kürtler arasında ortak hafıza oluşmasına katkı sağlayan bir işlev görmüştür.

Nitekim *Kürdistan* gazetesinin ikinci dönemi, daha politik bir tutumun sergilendiği bir dö-

33 Hür, A (2011). *Küllerinden Doğan Kürt Basını*, Erişim: <http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-kullerinden-dogan-kurt-basini.htm>.

34 Issi, a.g.e., s.127-147.

35 Issi, a.g.e., s.127-147.

nemdir. Bu dönemde, gazetenin yönetimini kardeşi Mikdat Mithad Bedirhan'dan alan Abdurrahman Sami Bedirhan, Osmanlı Devleti hükûmetini ve II. Abdülhamit'i açıktan eleştirmeye başlamıştır. Jön Türkler ile beraber hareket eden Abdurrahman Bedirhan, Mikdat Mithad Bedirhan'a göre daha politik bir tutum sergileyerek, İstanbul hükûmetinin icraatlarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Abdurrahman Bedirhan'ın daha eleştirel bir tutum sergilemesi, onu benzer siyasal hedefi paylaştığı Jön Türklere daha da yaklaştırmıştır. Zaten sonraki dönemde, Jön Türkler ile beraber hareket etmiş ve daha net bir muhalif pozisyon benimsemeye başlamıştır.

Gazetenin üçüncü dönemi Abdurrahman Bedirhan'ın Jön Türkler ile beraber hareket etmeye başladığı 1900'den sonraki dönemdir. Hatta bu yakınlaşma, *Kürdistan* gazetesinin bir Jön Türk gazetesi olabileceği tartışmasını dahi başlatmıştır. *Kürdistan* gazetesinin bir süre için İttihat ve Terakki'nin matbaasında basılmış olması ve Jön Türklerin 1902'deki kongresi için uzun bir yazı yayınlamış olması bu iddiayı güçlendirmektedir. Naci Kutlay "İttihat Terakki ve Kürtler" adlı kitabında, Abdurrahman Bedirhan'ın İttihat ve Terakkiciler ile tam bir uyum içinde olduğunu belirtmiş ve İttihatçıların çıkardığı *Osmanlı* gazetesinde de aktif bir rol oynadığını söylemiştir.³⁶ Bu bakımdan, Abdurrahman Bedirhan'ın Jön Türklerle yakın teması, ve merkezi hükûmete yönelik muhalif tutumu, gazetenin siyasal duruşunun giderek Jön Türklere benzer bir çizgiye kaymasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde Avrupa'nın değişik şehirlerinde sürgün hayatı yaşayan Kürt ve Ermeni aydınlarının yakınlaşmaları, gazetelerin yayın politikalarına da yansımıştır. Ermeni ve Kürt aydınları arasındaki yakınlaşmanın temeli, otoriter bir nitelik kazanan merkezi Osmanlı Devleti hükûmetine olan muhalefette yatmaktadır. Nitekim Ermenilere ait *Anahid* gazetesi de, Kürtlerin geri kalmalarından merkezi Osmanlı Hükûmeti'ni sorumlu tutmuş ve yayınlarında buna yer vermiştir. Benzer bir yayın politikasının *Kürdistan* gazetesi tarafından da takip edildiğini görmekteyiz.

Kürdistan gazetesi, birçok sayısında Kürt-Ermeni ilişkilerine yer vererek bunu önemseydiğini göstermiştir. Gazete, genel bir yayın politikası olarak Kürt ve Ermeni halklarının yakınlaşmalarına büyük değer vermiştir. 1890'larda Kürt-Ermeni çatışmalarının hafif dozda sürüp gitmesine bazı Kürtler ilgisiz kalırken, özellikle yurt dışına kaçan ve Jön Türk hareketine yakınlık duyan Kürt aydınları, Ermeni-Kürt çatışmalarını engellemek için Kürt halkına basın aracılığıyla seslenmiş ve bu çatışmaları engellemeye çalışmıştır. Kürtlerin Ermeniler ile iyi anlaşmaları gerektiğini söyleyen Abdurrahman Sami Bedirhan, gazetenin 1900 yılındaki bir sayısında, Kürtlere yönelik

Kürdistan gazetesi, Kürt basın tarihinde bir dönüm noktasını ifade eder. Mali sorunlarla ve siyasi baskı altında yayın hayatına sürgünde başlayan gazete, Kürt yayıncılığının ilk temsilcisidir.

bir çağrıyla Kürtçe-Türkçe olarak yazmıştır. Bu çağrı, Ermeni Troşak gazetesinin Haziran 1901 tarihli sayısında tekrar yayınlanmıştır. Buna benzer çağrılar dile getiren, Jön Türk hareketinin beş kurucusundan biri olan Dr. Abdullah Cevdet, Kürtlerin Ermeniler ile iyi geçinmeleri gerektiğini belirtmiştir. Osmanlı yönetiminin Kürt ağalarını kullandığını dile getiren Cevdet, Kürtlerin bu durumun farkına varmaları gerektiğini belirtmiştir.³⁷

Kürdistan gazetesi, Kürt basın tarihinde bir dönüm noktasını ifade eder. Mali sorunlarla ve siyasi baskı altında yayın hayatına sürgünde başlayan gazete, Kürt yayıncılığının ilk temsilcisidir. Gazete, hem çıkaranların kimlikleri hem de te-

mas halinde oldukları siyasal akımların pozisyonlarını yansıtan bir yayın politikası takip etmiştir. Gazetenin kurucuları ve yayıncıları Bedirhan kardeşler, Osmanlı Devleti'nin merkezileşen devlet yapısı nedeniyle, siyasal etkinliği budanmış Bedirhan aşiretinin temsilcileridir. Aile, Osmanlı

36 Kutlay, a.g.e., s.21.

37 Kutlay, a.g.e., s.17.

Devleti yönetimine muhalefetinden dolayı sürgüne gönderilmesine rağmen bu tutumundan vazgeçmemiştir. Bu muhalif tutum, onları rejimin diğer muhalifleri olan Jön Türklere ve başta Ermeniler olmak üzere diğer azınlık gruplarına yaklaştırmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, diğer muhalefet grupları gibi Kürtlerin de muhalifleri daha çok elit bir zümreden gelmiş ve Batılı tarzda (Avrupa veya Osmanlı Devleti sınırlarındaki modern eğitim kurumları) eğitim almış kişilerden oluşmaktadır. *Kürdistan* gazetesinin yayın politikası, yayıncılarının muhalif kimlikleri, temas halinde oldukları siyasi hareketler ve etkileşim halinde buldukları etnik grupların etkilerini yansıtır. İlk zamanlarda daha az bir politik yaklaşım sergileyen gazete, daha sonra muhalif çizgisini daha açık bir şekilde ifade eder olmuştur. Bu nedenle, Osmanlı Devleti hükûmetinin baskılarına ve yasaklamalarına maruz kalmıştır. Gazetenin Kahire, Cenevre ve Londra gibi farklı yerlerde basılması, bu baskıları ve yayınında yaşanan zorlukların düzeyi konusunda ipuçları vermektedir. 22 Nisan 1898 tarihinde Kahire’de yayın hayatına başlayan gazete, uzun süre direnememiş ve 14 Mart 1902 tarihinde yayın hayatına son vermiştir. Ancak şu çok net ki, Kürdistan gazetesini çıkaranlar, Kürt ulusal bilincini oluşturmada ilk adımları atarak, kolektif bir kimlik inşasının yapı taşlarını oluşturmuşlardır. Gazetenin içeriği, sadece Kürtlerin değişim ve yeni gelecek arayışlarını değil, aynı zamanda dönemin siyasi tartışmalarına, farklı gruplar arasındaki ilişkilere (Kürt aydınları-Jön Türkler-Ermeniler) ve Osmanlı Devleti yönetimine yönelik muhalefete de ışık tutmaktadır.

| KÜRT TEAVÜN VE TERAKKİ GAZETESİ (1908)

Kürdistan gazetesinin 1902 yılında yayın hayatına son vermesi ile birlikte, Kürtler yaklaşık altı yıl herhangi bir gazete çıkarmamışlardır. Aslında 1902-1908 tarihleri, Osmanlı Devleti’ndeki baskının en yüksek olduğu dönemlerden biridir. Anlaşılan o ki, *Kürdistan* gazetesini çıkaranlar yoğun baskılar ve mali zorluklardan dolayı gazetenin yayınına devam ettirememiş ve sonlandırmak zorunda kalmışlardır. Ancak 1908 yılında, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra, kısmi bir ferahlama gelmiş ve farklı siyasi eğilimlerdeki yayınların önü açılmıştır.

II. Meşrutiyet’in ilan edilmesi ile yoğun baskı dönemi sona ermiş ve sürgünde olan veya benzer siyasi sebeplerle ülke dışında bulunan birçok Kürt entelektüeli yurda dönmüştür. Bu bağlamda kurulan yeni cemiyetler ile birlikte yayıncılıkta bir patlama ve yayın hayatında ise büyük bir çeşitlilik yaşanmıştır.³⁸ *Kürt Teavün ve Terakki* gazetesi (KTTG), 19 Eylül 1908 tarihinde kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti’nin (KTTC) bir yayın organı olarak ortaya çıkmıştır. Cemiyet, Kürtlerin bilinen ilk örgütlenmelerindendir. Kurucuları arasında Şemdinan ailesinden Seyyid Abdülkadir, Bedirhan ailesinden Emin Ali Bedirhan, Baban ailesinden Ferik Şerif Paşa, Babanzade Zihni Paşa ve Şükrü Mehmet Sekban gibi isimlerin yer aldığı cemiyet, çok kısa zamanda binlerce üyeye ulaşmıştır. Cemiyetin kısa zamanda bu kadar büyük bir sayıya ulaşmasının en büyük nedeni, cemiyetin kurucularının Kürt toplumunda önemli bir nüfuza sahip aile fertlerinden oluşmasıydı. Cemiyet, oldukça kapsayıcı bir örgütlenme yapmış ve farklı fraksiyonlardaki Kürt aydınlarını bir araya getirmiştir. Farklılıklarına rağmen onları bir araya getiren temel etmen, Kürtlükleri ve Kürtlerin geleceği konusunda söz söyleme arzularıdır. Diyarbakır, Bitlis, Musul, Erzurum ve Bağdat gibi birçok kentte şubeler kuran cemiyetin asıl amacı, bir Kürt aydınlanmasını ve modernleşmesini gerçekleştirmektir. Bu anlamda, Kürtler arasında ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek, eğitim faaliyetlerini yaygınlaştırmak, Kürt dili ve edebiyatının gelişmesine katkı sağlamak ve toplumda daha güçlü konuma gelmelerini sağlamak üzere çalışmalarında bulunmuştur.

Kürt Teavün ve Terakki gazetesi, cemiyetin bir yayın organı olarak Kürtlerin yayın hayatına girmiştir. Cemiyet, kendi adını taşıyan gazeteyi 5 Aralık 1908’de İstanbul’da çıkarmaya başlamıştır.

38 Işık, A.(2013). Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi (1908-1909), *Kürt Tarihi* 8, s.45-49.

Mehmet Emin Bozarslan tarafından transkripsiyonu yapılan ve sadeleştirilen gazetenin künyesinde Selanik Matbaası'nda basıldığı ifade edilmektedir. Gazete, İstanbul'da Kürtçe yayınlanan ilk periyodik yayın organı olarak bilinmektedir.³⁹ Gazetenin imtiyaz sahibi olan Süleymaniyeli Tevfik, aynı zamanda gazetede yayın yönetmenliği de yapmıştır. Gazetenin editörlüğünü ise Diyarbakırlı Ahmet Cemil üstlenmiştir.

Mehmet Emin Bozarslan, gazetenin dokuz sayısı üzerinde çalışmalar yürütüp gazeteyi İsveç'te tekrar yayınlamıştır.⁴⁰ Bozarslan'a göre gazete, cemiyetin görüşlerini savunan bir yayın politikası gütmüştür. Gazetenin künyesinde, "Şimdilik haftada bir defa neşrolunacak dinî, ilmî, siyasi, edebî ve içtimai bir gazetedir" şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Gazetenin ücreti, "Kırsal bölge için yıllık 80 kuruş, altı aylık 45 kuruştur. Bir sayı 1 kuruştur." şeklinde duyurulmuştur.⁴¹

Kürt Teavün ve Terakki gazetesi, Türkçe ve Kürtçe olarak iki dilli basılmıştır. Kürtçenin Sorani ve Kurmançî lehçeleri ile yayın yapılmıştır. Kürtçe şiiirler, Soranice lehçesi ile; duyurular ise Türkçe yayınlanmıştır. Gazetenin ilk sayıları 8 sayfa olarak çıkmış; fakat beşinci sayıdan itibaren sayfa sayısı artırılmıştır.⁴² Gazetenin toplam 9 sayısı yayınlanmış olup, 2. ve 7. sayıların kapakları mevcut değildir. Ancak diğer sayıların kapakları mevcuttur. Birinci sayının kapağında "İstanbul Manzaranından Kızkulesi", 3. sayının kapağında "Mebusan Dairesi", 4. sayının kapağında "II. Abdülhamit'in Fotoğrafi", 5. sayının kapağında "Meclis-i Mebusan'da Zat-ı Şahaneyeye Mahsus Salon", 6. sayının kapağında "Musul'da Dicle Nehri Üzerinde Cisr", 8. sayının kapağında "Meclis-i Mebusan'ın Önünde Zat-ı Şahaneyi İntizar", 9. ve son sayının kapağında ise "Mamuret-ül Aziz Mebusları'nın Dersaadete Vürudlarında Rıhtım Üzerine Resm-i İstikballeri"⁴³ yazıları yazılmıştır. *Kürt Teavün ve Terakki* gazetesinin yayın hayatı maalesef kısa sürmüştür. Gazetenin yaklaşık dokuz ay süren yayın hayatı, 31 Mart vakasından sonra devam edememiş ve 1909 yılının Temmuz ayında sona ermiştir.

Kürt Teavün ve Terakki gazetesi, oldukça kapsayıcı bir yayın politikası izlemiştir. Gazete, Kürdistan gazetesi gibi dar bir yazar kadrosu ile yola çıkmamış, çok farklı kesimlerden yazarların düşüncelerine yer vermiştir. Hatta davet edilen yazarların dışında, Kürt entelektüellere çağrı-

Kürt Teavün ve Terakki gazetesi, oldukça kapsayıcı bir yayın politikası izlemiştir. Gazete, Kürdistan gazetesi gibi dar bir yazar kadrosu ile yola çıkmamış, çok farklı kesimlerden yazarların düşüncelerine yer vermiştir.

da bulunarak, gazetede yazabileceklerini duyurmuştur. Gazete, Süleymaniyeli M. Tevfik, Babanzâde İsmail Hakkı, Şemdinanlı Seyyid Abdülkadir, Diyarbakırlı Ahmed Cemil, Süleymaniyeli Fethî, Malatyalı Bedrî, Bediüzzaman Said-i Nursî ve Seyyâh Ahmed Şevkî gibi oldukça renkli bir yazar kadrosuna sahipti. Gazetenin farklı siyasi arkaplanlardan gelen yazarlara yer vermesi ve daha geniş kitlelere hitap etmesinin birçok nedeni sayılabilir. Bunların başında, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra çıkması ve kısmen özgürlüklerin genişletildiği bir dönemde çıkmasıdır. Ayrıca gazetenin sürgünde değil, İstanbul'da basılması, bir ailenin yayın organı olarak değil, bir cemiyetin yayın organı olarak yayın yapması, gazetenin daha çok sesli ve kapsayıcı olmasının diğer nedenleri arasında sayılabilir.

Cemiyet, gazetenin birinci sayısında yayınladığı beyannamesinde yayın ilkeleri ve yayın politikası hakkında bilgiler vermiştir. Meşrutiyetle gelen özgür ortamın devamını sağlamak ve anayasanın hükümlerini korumak, Kürdistan'ın modernizasyonu, Kürt toplumunun aydınlatılması ve haklarının iade edilmesi, Berlin Antlaşması'ndan sonra bozulan ve 1894'te 'Sason-Batman Olayları' ile tavan yapan Kürt-Ermeni ilişkilerini düzeltmek, cemiyetin ve gazetenin en önemli

39 Alakom, R. (2012). *Eski İstanbul Kürtleri*. İstanbul: Avesta Yayınları.

40 Alakom, a.g.e., s.138.

41 *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi*, 22 Teşrin-i Sanî 1324 (1908), sayı 1, kapak sayfası.

42 Kaya, a.g.e., s.49.

43 Işık, a.g.e., s.48.

amaçları arasındaydı.⁴⁴ Gazetenin yayın politikası hakkındaki açıklamaları, nasıl bir misyon yüklediği konusunda ipuçları vermektedir. Kürt aydınlanması, modernleşmesi ve Kürt haklarının savunulması öncelikli hedefler olarak belirlenmiştir. Ayrıca gazete, II. Meşrutiyet ile kazanılan özgürlüklerin ve hakların korunması amacı demokratik bir düzen arzusu konusundaki duruşu da dikkat çekmektedir. Yine Kürt-Ermeni ilişkilerini düzeltmeye katkıda bulunma niyeti, ülkede barışı tesis etme çabası olarak okunabilir. Bu bakımdan, aslında gazetenin kendi deklarasyonunda ifade ettiği temel politikaların, *Kürdistan* gazetesinin yayın politikasından farklı olmadığını görmekteyiz.

Gazete ve cemiyetin, Osmanlı çatısı altında yerel yetkilerin artırılması talebi de dikkat çekicidir. Yerel özerkliklerin artırılması talebi olarak okunabilecek olan bu istek, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin yükseltilmesi ve korunmasının bir aracı olarak görülmüştür. Ayrıca Osmanlı Devleti sınırları içindeki topluluklar arasında, bir hiyerarşinin olmadığı ve herkesin eşit olduğu vurgusu dikkat çekicidir. Bu yaklaşım, Osmanlı millet sistemine getirilen bir eleştiri olarak değerlendirilebilir. Bunun yerine daha eşitlikçi bir sistem talebi, zamanın siyasi yaklaşımları ile bağdaşır niteliktedir. Dile getirilmeyen konularda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin programının esas alınacağı vurgulanması, II. Abdülhamit dönemindeki baskıcı yönetim anlayışının, Kürtler dahil farklı toplumsal kesimleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin vizyonunda birleştirdiğini göstermektedir.

Cemiyetin önemli misyonlarından birinin Kürdistan'ın ekonomik ve sosyal kalkınması olduğu görülmektedir. Bu anlamda, bölgede ekonomik kalkınmayı sağlayacak politikalar savunulduğu görülmektedir. Nitekim eğitimin toplumsal kalkınma ve medenileşmenin bir aracı olduğu fikri, yine *Kürt Teavün ve Terakki* gazetesinde sıkça dile getirilen konulardan biridir. Dolayısıyla, Kürt aydınlanması ve modernleşmesi, bu gazetede de yazan düşünür ve entelektüellerin en önemli hedeflerdendir. Kürt-Ermeni ilişkilerini ele alan birçok yazıya yer veren gazete, sorunun çözümü konusunda önemli çaba sarf etmiştir.

Gazetede çıkan yazı ve haberlere bakıldığında, Kürt kimliği, saf bir ulusçuluk bağlamı içinde değil, karmaşık kimlikler ağı ve hiyerarşisi içinde telakki edilmiştir.

Gazetede Kürt dili ve edebiyatı yoğun olarak işlenmiştir. Kürtlerin kendi dilleriyle eğitim yapmaları için okul talepleri sıkça işlenen konulardan biridir. Bu taleplerin, ayrılıkçı bir fikir olarak değil, temel hak ve hürriyetler kapsamında dile getiriliği ifade edilmiştir. Gazetede çıkan yazı ve haberlere bakıldığında, Kürt kimliği, saf bir ulusçuluk bağlamı içinde değil, karmaşık kimlikler

ağı ve hiyerarşisi içinde telakki edilmiştir. Örneğin İsmail Hakkı Babanzade, gazetenin ilk sayısında, Kürt kimliğinin her şeyden evvel İslam olduğunu, sonra Osmanlı ve en son da Kürt olduğunu vurgulamıştır. Babanzade şunları yazmıştır:

Dünyadaki hiçbir güç Kürtlük ve Osmanlılık arasındaki tarihî, kutsal ve samimi bağı yok edemez. Osmanlılık ile Kürtlük aynı şekilde Kürtlük ile Osmanlılık birbirine bağlıdır. Bu iki kelime ayrı düşünülemez. Eğer, Allah göstermesin ama Osmanlılık yıkılsa, Kürtlük de yaralanır. Aynı şekilde, Allah korusun ama Kürtlük zayıflar ya da azalırsa, Osmanlılık güçsüz kalır.⁴⁵

Yine gazetenin başka bir sayısında Babanzade İsmail Hakkı, "Kürtçe Dair" isimli makalesinde, Kürtçe eğitimin yaygınlaştırılması gerektiğini şu sebeple savunmuştur: "Kürtler, Arnavutlar ve diğerleri ne kadar geri, dilsiz, edebiyatsız, sanatsız ve eğitimsiz bırakılırsa, Osmanlı devleti o kadar fakirleşecektir. Güç ve kalkınma eğitimle gelir. Eğitim ise dil ile kaimdir."⁴⁶

44 Işık, a.g.e., s.45-49.

45 İsmail Hakkı, "Kürtler ve Kürdistan" *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi*, 22 Teşrin-i Sanî 1324 (1908), sayı, 1, s. 3-4.

46 Bajalan, a.g.e., s.112.

Gazetenin ilk sayısında, Babanzâde İsmail Hakkı *Kürdler ve Kürdistan*, Said Nursi ise *Bediuz-zaman Said-i Nursî'nin Öğütleri* başlıkları ile makaleler kaleme aldılar. Gazete yazarlarının profiline ve çıkan yazılara baktığımızda, gazetenin İslami tonunun oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin Said Nursi, makalesinde Kürtlerin sorunlarını tanımlıyor ve bu sorunlarının üstesinden nasıl geleceklerini ifade ediyordu.

Ey Kürt halkı! İttifakta kuvvet, ittihatda hayat, kardeşlikte saadet, hükûmette selamet vardır. İttihat bağı ve muhabbet şeridini sağlam tutun; tâ ki sizi beladan kurtarsın. İyi kulak verin, size bir şey söyleyeceğim: Biliniz ki, üç cevherimiz vardır; bizden muhafazalarını isterler: Birincisi İslamiyet'tir. İkinci milliyetimizdir. Üçüncüsü de insanıyettir. Bunun ardından, bizim üç düşmanımız var; bizi harap ediyorlar: Biri fakirliktir. İkinci, cehalet ve okumamışlıktır. Üçüncüsü de düşmanlık ve ihtilâftır. Siz eğer bunları işittiyeniz, biliniz bizim yegâne çaremiz şudur ki: Biz, elimize üç elmas kılıç alalım; tâ ki bu üç cevherimizi elimizden çıkarmış olmayalım. Bu üç düşmanı üstümüzden atalım. Birincisi adalet, maarif ve okuma kılıcıdır. İkinci, ittifak ve millî muhabbettir. Üçüncüsü de, herkes kendi işini bizzat kendisi yapsın, sefiller gibi başkasının kudretinden ümit beklemesin ve sırtını hiçbir vâsîye dayanmasın.⁴⁷

Hem Said Nursi'nin hem de İbrahim Hakkı Babanzade'nin yazılarına yansıyan yaklaşıma baktığımızda, Kürtlerin, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü içinde ve İslam dini ortak paydası ile kendi kültürel özerkliklerini arzuladıklarını görmekteyiz. Bunun ise çoğulcu bir anlayış ile ifade edildiği anlaşılmaktadır. Gazete, Kürtler ve Kürdistan ile ilgili konulara sıkça yer vermiştir. Gazetenin yayın süresi dokuz ay olmasına rağmen, doğunun en ücra yerlerine dahi ulaşmıştır. 31 Mart (1909) Vakası patlak verdikten sonra gazetede çalışanların birçoğu tutuklanmış ve bu durum, gazetenin kapanmasına neden olmuştur.⁴⁸

Kürt Teavün ve Terakki gazetesi, bir çeşit konsensüs gazetesiydi. Oldukça farklı kesimleri bir araya getiren Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin bir yayın organı olan gazete, daha çoğulcu ve kapsayıcı bir dil kullanmıştır. Dert edilen sadece Kürtlerin sorunları değil, aynı zamanda İslam'ın, Osmanlı'nın ve Ermeniler gibi gayrimüslim azınlıkların da sorunlarıdır. İlk sayfalarını dış politika-ya ayıran gazetenin, Balkan coğrafyasındaki gelişmelere geniş yer vermesi, cemiyet ve gazetenin sadece Kürtlerin sorunlarıyla meşgul olmadıklarını göstermektedir. Amaç, sadece Kürtlerin saadeti, kalkınması ve birliği değildir. Amaç, yıkılmakta olan bir imparatorluğun sorunlarına da çözümler üretmektir. Gazetenin eğitim, birlik, beraber yaşam, kalkınma ve adalet gibi konulara sıkça vurgu yapması, Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı sorunların üstesinden gelecek yolu salıklar niteliktedir. Ermenilerle olan sorunların çözümü, gazetede sıkça işlenen konulardan biriydi. Gazetede her ne kadar, İslamcılık ve Osmanlılık fikirleri yoğun olarak işlense de, Kürt milletinin tarihsel ve kültürel özgünlüğü bariz bir şekilde dikkat çekmektedir. Cemiyetin ismi, örgütlenme yapısı, Kürt bölgelerinde oluşturduğu ağlar ve gazetenin farklı toplumsal kesimlerden oluşan yazar kadrosu, ulusal bir Kürt bilincinin de canlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca dönemin yaygın düşünce biçimi olan pozitivist ve ilerlemeci yaklaşımın (özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri arasında yaygın olan bu fikirlerin), Kürt aydınları tarafından da paylaşıldığı görülmektedir. Ancak II. Meşrutiyet ile iktidarda etkin olmaya başlayan ittihatçılar, daha sonra özgürlük alanlarını kısıtlayacak ve *Kürt Teavün ve Terakki* gazetesinin yayınlarını sonlandırmasına neden olacaktı. Nitekim 31 Mart Vakası'ndan kısa bir süre sonra hem cemiyet kapantıldı hem de Kürt Teavün ve Terakki gazetesi yayınlarına son verildi.

47 Said-i Nursi, "Kürtçe öğütleri", *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi*, sayı 1, s. 3-5.

48 Işık, a.g.e., s.49.

| ŞARK VE KÜRDİSTAN GAZETESİ (1908)

II. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı Devleti'nde daha özgürlükçü bir iklimin oluşmasını sağlamıştır. Bunun en açık delili ise İstanbul'da yayın yapmaya başlayan gazete ve dergilerin sayısındaki artışı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tekrar özgürlükleri kısıtlayacağı döneme kadar olan kısa dönemde, ülkede basın yayın organlarında adeta bir patlamayı beraberinde getirmiştir. Kısa süren bu dönem, Osmanlı tarihi boyunca basın çeşitliliğinin en fazla yaşandığı dönemdir. İstanbul ise bu basın çeşitliliğinin ve yeni yayın organlarının sayısının patladığı merkezdi. Bu durum, Kürtler arasında da farklı olmamış ve birçok yeni Kürt yayın organı ortaya çıkmıştır. *Şark ve Kürdistan* gazetesi de *Kürt Teavün ve Terakki* gazetesi gibi II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ortaya çıkan kısmı özgürlükçü ortamda İstanbul-Cağaloğlu'nda yayın hayatına başlamıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanından iki hafta sonra 1908 yılında yayın hayatına başlayan *Şark ve Kürdistan* gazetesinin yazı kurulunda Hersekli Ahmet Şerif, Malatyalı Bedri ve Hersekli İsmail yer almıştır. Hersekli Ahmet Şerif, gazetenin sorumlu yazı işleri müdürlüğünü yaparken, Malatyalı Bedri gazetenin başyazarıydı. Deneyimli bir gazeteci olan Hersekli Ahmet Şerif, aynı zamanda *Sada-yı Hakk*, *El-İslam* ve *Şark* adlı gazetelerin de sorumlu müdürüydü. Malatyalı Bedri'de aynı zamanda Müjde gazetesinin sahibi ve müdürüydü. Dolayısıyla, *Şark ve Kürdistan* gazetesini çıkaran Hersekli Ahmet Şerif ve Malatyalı Bedri daha önce yayıncılık deneyimleri olan şahsiyetlerdi.⁴⁹

Her ne kadar gazetenin künyesinde, iki haftada bir çıktığı yazsa da, gazetenin düzenli bir şekilde basılmadığı anlaşılmaktadır. Serhat Bozkurt'un yaptığı araştırmaya göre birinci sayısı Perşembe, ikinci sayısı Pazartesi, beşinci sayısı ise Cumartesi günü çıkmıştır.⁵⁰ Dört sayfa çıkan gazetenin tüm sayıları, Arapça harflerle Türkçe ve Kürtçe olarak basılmıştır. Yayın hayatının kaç sayı sürdüğü bilinmemektedir. Balkan göçmenleri ile Kürtler tarafından birlikte çıkarılan gazete, ağırlıklı olarak Kürdistan ve Bosna-Hersek sorunlarına değinmiştir. Gazete, sadece Kürdistan'daki Müslümanların değil, Balkan coğrafyasındaki Müslümanların da sorunlarına değinen haber ve yorumlara yer vermiştir.⁵¹

Diğer Kürt gazeteleri ile kıyaslandığında, gazetenin Kürt kimliğinin daha silik olduğu görülmektedir. Gazetede, Osmanlılık fikri daha baskın bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Zaten gazetede kullanılan Şark-Garp ayrımında, Osmanlı coğrafyasındaki Doğu-Batı ayrımı değil, Avrupa ve Osmanlı arasındaki ayrım kast edilmektedir. Bu bakımdan, Osmanlı Devleti'nin idaresindeki Balkan toprakları da Şark kapsamındadır. Bu nedenle, ismine rağmen gazetenin Kürt ulusal kimliğini öncelmediği; ancak Kürtleri de içeren bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Dolayısıyla, *Şark ve Kürdistan* gazetesi isminde yer alan "Şark" kelimesiyle, Kürtlerin yaşadıkları Osmanlı topraklarının doğusu kast edilmemektedir. Ancak "Kürdistan" kelimesinin kullanılması ve Kürtler ile ilgili yazıların kaleme alınması, dikkate değer bir konudur. Nitekim gazetenin ilk sayısında yer alan "Kürtler ve Kürdistan" ve ikinci yazısında yer alan "Kürtler ve Usul-i İçtimai" başlıklı yazılar, Kürtlere ait meselelerin de işlendiğini göstermektedir. Bu yazılar dışında da, gerek Said Nursi'nin, gerekse Hersekli Ahmet Şerif ve Malatyalı Bedri'nin kaleme aldığı yazılar, Kürtlerin yaşadıkları sorunlar ve çıkış yollarının yoğun bir şekilde ele alındığını göstermektedir. Gazetenin genelde istibdat karşıtı bir çizgi izlediği, eğitim, aydınlanma, medenileşme ve kalkınma konularına ağırlık verdiği görülmektedir. Bu nedenle, II. Meşrutiyet'in ilanının sevinçle karşılandığı anlaşılmaktadır. Gazetede yayınlanan "Zavallı Kürtlerle Ermeni Vatandaşlar" başlıklı yazıda, "Kürt, Ermeni ve diğer kavimler birbirimize kardeş nazarıyla bakıyoruz" denilmiş ve Osmanlı'nın çokkültürlü yapısına vurgu yapılmıştır.

49 Bozkurt, a.g.e., s.53-54.

50 Yücel, a.g.e., s. 12-24.

51 *Şark ve Kürdistan Gazetesi*, 19 Teşrin-i Sanî 1324 (1908), sayı 1, s. 1-4.

Gazetenin ilk sayısında yer alan yazıların başlıklarına bakıldığında, gazetenin temelde Kürtlerin ve Balkanlar'daki Müslümanların sorunlarına odaklandığı görülmektedir. Kürtler ve Kürdistan-, (Malatyalı Bedri), Vatani Parçalamak İsteyen Kişiler (Malatyalı Bedri), Konferansın Muhtemel Sonuçları (İsmail Hersekî), Kürtler Yine Muhtaçtır (Said-i Nursî), Milletin Korunması (Topçu Yüzbaşı Ali Vesfi), Bosna Hersek, Bosna Hersek'teki Katoliklerin Müslümanlar Üzerindeki Baskıları, Bosna Hersek'te, Girit Meselesi ve Kosova Mebusları gibi başlıklar, gazetenin ilk sayısında öne çıkan konulardır.⁵² Gazetenin amacını, önemli yazarlarından biri olan Said-i Nursî'nin II. Abdülhamit'e yolladığı mektuptan anlayabilmekteyiz. Nursî, mektupta II. Abdülhamit'e şöyle seslenmiştir:

Şu medeniyet dünyasında ve bu ilerleme ve yarış çağında, diğer arkadaşları gibi Kürtlerin de ilerlemeye ayak uydurabilmesi için hükümetin yardımı ile Kürdistan'ın kasaba ve köylerindeki mekteplerin kurulmuş olması memnuniyetle görülmekte ise de, bu mekteplerden Türkçeyi az da olsa öğrenmiş olan çocuklar ancak yararlanabilmektedir. Türkçeyi bilmeyen Kürt çocukları ise, medreselerde okutulan ilimleri terakki etmenin biricik kaynağı olarak bilmektedirler. Yeni açılan bu mekteplerdeki öğretmenlerin Kürtçe bilmemeleri dolayısıyla, bu çocukları eğitim ve öğretimden mahrum bırakmaktadır. Bu ise vahşete, karışıklığa, dolayısıyla Batı'nın gürültü ve patırtı çıkarmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda halkın devamlı olarak vahşet ve taklitte yerinde sayması, sürekli olarak vehim ve şüphelerin etkisi altında kalmalarına sebep olmaktadır.⁵³

Said Nursî'nin Şark bölgesinin kalkınması için Kürtlerin coğrafyasında okullaşmanın artırılmasını talep etmesi, eğitim faaliyetlerine ağırlık verilmesini istemesi ve Kürtçe eğitime vurgu yapması oldukça anlamlıdır. Ancak bu şekilde, cehalet ve yoksulluk ile mücadele edilebileceğini ve toplumsal birlikteliğin sağlanabileceğini savunan Nursî, II. Abdülhamit yönetimi tarafından sert bir tepki ile karşılaşmış ve tımarhaneye tıkılmıştır. Said Nursî, gazetede yayınladığı "Kürt Alimi" yazısında da, eğitim, ilim ve irfan konularını ele almıştır.⁵⁴

Şark ve Kürdistan gazetesi, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Kürtlerin çıkardığı ikinci gazetedir. Bu gazetenin bir cemiyet veya örgüt tarafından kurulduğu tespit edilememiştir. *Şark ve Kürdistan* gazetesinin yayınlarına bakıldığında, Kürtlerin çıkarmış olduğu diğer gazeteler gibi onun da Kürtlerin yaşadıkları sosyal, ekonomik ve siyasi sorunları görmezlikten gelmedikleri görülmektedir. Gazete, Kürdistan ve Balkanlar'daki sorunları dile getirmiş ve Osmanlı devletinin genel sorunlarına değinmiştir.⁵⁵ Gazetenin siyasi duruşuna bakıldığında, Kürt kimliğinin baskın olmadığı görülmektedir. Bu bakımdan, Kürtler büyük İslam ve Osmanlı ailesinin bir parçası olarak ele alınmakta ve bir bütünün parçası olarak görülmektedir. Buna rağmen Kürtlerin yaşadıkları cehalet, yoksulluk ve bütünlük sorunları da ele alınmaktadır. Gazetenin sahiplerinin ve yayın yönetmenlerinin çizgisinin, gazetenin politikasında belirleyici olduğu görülmektedir. Özellikle Balkanlar ile Kürdistan gibi iki farklı coğrafyanın ve farklı millet gruplarının sorunları ve yaşamlarının aynı gazetenin çatısı altında ele alınması dikkat çekicidir. Yayınlarını İslami bir duyarlılıkla yapan gazete, İslam milletleri arasında farklılıkların farkında olan bir yayın çizgisi takip etmektedir. Gazetede, eğitim ve aydınlanma gibi konular, yaşanan sorunlardan kurtulmanın temel çıkış yolu olarak görülmektedir.

52 Malmisanij, M & Levendi, M. (1992). *Lı Kürdistan a Bakur û Tûrkiyê Rojnamegerîya Kürdî (1908-1992)*. Ankara: Özge Yayınları.

53 Kürt basın tarihi (6). *Diyarbakir Yenigün İnternet Gazetesi*. Erişim: <http://www.Diyarbakiryenigun.com/kurt-basin-tarihi-6.html>

54 Bozkurt, a.g.e., s. 53-55.

55 *Şark ve Kürdistan Gazetesi*, sayı 1, s. 2-4.

| KÜRDİSTAN GAZETESİ (1908)

İkinci *Kürdistan* gazetesi, daha önce yayın hayatına başlayan birinci *Kürdistan* gazetesinden farklı bir gazetedir. Ancak ikinci *Kürdistan* gazetesinin sahiplerinin ve yazarlarının birçoğunun Bedirhan ailesinden gelmesi ve muhalif tutumu, onu birinci birçok bakımdan birinci *Kürdistan* gazetesine benzer kılmaktadır. İkinci *Kürdistan* gazetesi de, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra oluşan kısmi özgürlükçü ortamda yayın hayatına başlamıştır. Yayın hayatının sona ermesi de yine diğer gazeteler gibi 31 Mart Vakası sonrasında oluşan baskıcı dönemde olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra basın ve yayına yönelik sansür yasaının kaldırılması ve siyasi

Kürdistan gazetesi, büyük ölçüde bir aile gazetesidir. Gazetenin sahipleri Bedirhan ailesinden şahıslar olduğu gibi, yazar kadrosu da büyük ölçüde Bedirhan ailesinin üyelerinden oluşmaktadır.

bir affin ilan edilmesi ile birlikte, Osmanlı Devleti'nde bir neşriyat patlaması olmuştur. İkinci *Kürdistan* gazetesi de bu süreçte yayın hayatına girmiştir. Yıllardır devam eden baskı ve sansürden sonra, Kürt aydın ve siyasetçileri II. Meşrutiyet ile oluşan daha özgürlükçü havadan inisiyatif alıp, hem Osmanlı Devleti'nin gidişi ve akibeti, hem de mensubu oldukları etnik grubun geleceği konusunda söz söylemeye başlamıştır. Siyaset ve düşünce alanını genişleten bu iklim, yeni birçok gazete, dergi ve cemiyetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde sadece Kürtler değil, birçok etnik grup, siyasi oluşum ve cemiyet, gazete ve dergi yayınlamak üzere girişimde bulunmuştur.⁵⁶ *Kürdistan* coğrafyasının diğer bölgelerinde de bu tür girişimlerin olduğunu görmekteyiz. Ermeni, Rum ve diğer grupların yayınlarında da bu dönemde önemli bir artış vardır.

Kürdistan gazetesi, büyük ölçüde bir aile gazetesidir. Gazetenin sahipleri Bedirhan ailesinden şahıslar olduğu gibi, yazar kadrosu da büyük ölçüde Bedirhan ailesinin üyelerinden oluşmaktadır. Gazete, Ali Emin Bedirhan'ın oğlu Ahmet Süreyya Bedirhan tarafından çıkarılmıştır. Gazetenin yazar kadrosu, Bedirhan ailesinden Mehmet Salih Bedirhan, Abdurrahman Bedirhan, Emin Ali Bedirhan ve Hüseyin Kenan Bedirhan'dan oluşmuştur. Ahmet Süreyya Bedirhan, 1904'te Osmanlı Devleti'nin güvenliğine karşı komplo içinde olmakla suçlanarak hapse atılmış ve iki buçuk yılını hapiste geçirmiştir. 1906 yılında ise Mekteb-i Sultanî'de iken buradan alınıp sürgüne gönderilmiştir.⁵⁷

Ahmet Süreyya Bedirhan hapisten çıktıktan sonra çıkardığı *Kürdistan* gazetesinin yayın hayatı kısa sürmüştür. Gazete, dönemin siyasi ve toplumsal iklimini yansıtan yayınlar yapmıştır. İkinci *Kürdistan* gazetesi de ayrılıkçı bir yayın politikası takip etmemiştir. Genel olarak Osmanlılığa ve unsurların birliğine vurgu yapmıştır. Türkçe ve Kürtçe yayınlanan gazete, 31 Mart Vakası sonrası İttihat ve Terakki'nin baskısıyla kapatılmıştır.⁵⁸ Gazete, Bedirhan ailesinin Osmanlı yönetimi ile olan ilişkisi, zamanın siyasi iklimi, Kürtler ile diğer etnik gruplar arasındaki ilişkiler ve ailenin genel siyasi duruşu konusunda önemli veriler sunmaktadır.⁵⁹

Baskıcı Osmanlı yönetiminin en büyük muhaliflerinden biri olan Bedirhan ailesi, özellikle İstanbul Şehremini Rıdvan Paşa'nın 1906 yılında öldürülmesinden sonra büyük baskılara maruz kalmıştır. Ailenin birçok ferdi sürgüne gönderilmiş, bazıları hapse mahkum edilmiş, geri kalanlar ise sürekli olarak siyasi baskıya maruz kalmıştır. Bu nedenle, II. Meşrutiyet'ten sonra çıkan *Kürdistan* gazetesi, Bedirhan ailesinin eski rejimle hesaplaşma aracı olmuştur. Nitekim gazetede çıkan haber ve yorumlara bakıldığında, bu süreçte yaşanan hukuksuzluklar, usulsüzlükler, baskı ve yıldırımlar sıkça konu edilmiştir. Gazete, yeni rejime yaptığı çağrılarla, bu dönemdeki istismarların ve hukuksuzlukların hesabının sorulmasını istemiştir. Bu kişilerin bürokrasiden uzak-

56 Koç, Y. (2013). *Kürdistan Gazetesi (1908-1909)*, *Kürt Tarihi 8*, s.39-40.

57 Malmisanij, M. (2000). *Cızra Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhan Ailesinin Tutanakları*. İstanbul: Avesta Yayınları.

58 Koç, a.g.e., s.40-41.

59 Kaya, a.g.e., s.52.

laştırılması gerektiğini savunan gazete, aksi durumda kimsenin kendini güvende hissetmeyeceğini ve hukukun işlemeceğini savunmuştur.⁶⁰

Gazete, elbette sadece Bedirhan ailesinin eski rejimle olan hesaplaşmasını içeren yazı ve yorumlardan oluşmuyordu. *Kürdistan* gazetesi de, II. Meşrutiyet sonrası gazete ve dergiler gibi özgürlük alanlarının genişletilmesi, eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi gerektiği yönünde yayınlar yapmıştır. Gazetenin yayınlarına bakıldığında, II. Meşrutiyet sonrası iklimin, Kürtler içinde sosyal ve kültürel kalkınma bakımından yeni fırsatlar sunduğuna dair yazı ve yorumları görmek mümkündür. Kürtlerin yaşadıkları bölgelerde, demiryollarının yapılması, fabrikaların açılması, madenlerin işletilmesi ve okullaşmanın yaygınlaştırılması gerektiği sıkça ifade edilmektedir. Bu tür yatırımların, bölgeden olacak göçleri azaltacağı ve ekonomik refahı getireceği dile getirilmektedir.⁶¹

Bedirhan ailesinin çıkardığı ve aile fertlerinin yazılar yazarak katkı sağladığı Kürdistan gazetesi, ailenin bütün dramlarına rağmen ayrılıkçı bir yayın politikası izlememiştir. Osmanlı yönetimi eleştirilmesine rağmen, Osmanlı kimliği sürekli vurgulanmış ve Osmanlılık hem imparatorluğun bünyesindeki farklı etnik grupların hem de Kürtlerin kurtuluşunun ortak reçetesi olarak görülmüştür. Örneğin, Emin Ali Bedirhan tarafından kaleme alınan bir yazıda, etnik veya dini kökene göre ayrımcılıkların sonlandırılması gerektiği ifade edilmiş ve özgürlük alanlarının genişletilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Gazete, Ermeniler konusunda ailenin genel çizgisini takip etmiş ve olanlardan II. Abdülhamit yönetimini sorumlu tutmuştur. Bu bakımdan Ermeniler ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği ve Kürtlerin kendi aralarındaki farklılıkları bir kenara koyarak birlik olmaları gerektiğini ifade eden yazı ve yorumlara yer verilmiştir.⁶²

İstanbul'da çıkmaya başlayan bu gazeteyi, ilk Kürt gazetesi olan ve Kahire'de yayınlanan *Kürdistan* gazetesi ile karıştırmamak gerekir. Kahire'de yayınlanan *Kürdistan* gazetesi, Kürt basın tarihinin ilk gazetesidir ve sürgünde yayın hayatına başlamış ve orada sonlandırılmıştır.⁶³ Bu farklılıklara rağmen iki gazetenin benzerlikleri de vardır. Öncelikle ikisinin de ismi *Kürdistan'dır*. İkinci olarak ise ikisi de Bedirhan ailesinin üyeleri tarafından çıkarılmıştır. Yaklaşık bir yıllık ömrü olan ikinci *Kürdistan* gazetesinin ne zaman yayın hayatına son verildiği tartışmalı bir konudur.⁶⁴ Malmisanij, bu gazetenin de 31 Mart Vakası'ndan sonra 1909 yılında kapatıldığını belirtmektedir.⁶⁵

Bedirhan ailesinin muhalif pozisyonu ve Kürtlerin farklılıkları ve özgün kimliğine vurgusu, Kürt ulus bilincinin oluşmasında hâlâ önemli bir etkiye sahiptir.

Osmanlı Devleti, merkezi yönetimi güçlendirmeden ve özerk nitelikteki emirliklerin etkinliklerini kırmadan önce, Cizre-Botan beyi olan Bedirhan bey, Kürt coğrafyasında oldukça etkin bir siyasi aktördü. Ancak Tanzimat Fermanı ile beraber devletin merkezileşmesi, emirliklerin etkinliklerini ortadan kaldırıyordu. Daha önce Osmanlı merkezi hükûmeti ile çok iyi ilişkiler içerisinde olan Bedirhan bey, bu merkezileşmeye itiraz ederek, büyük bir isyan başlattı. Her ne kadar Osmanlı Devleti'ni sarsan bu isyan bastırılrsa da, Bedirhan ailesi Osmanlı merkezi hükûmetinin, Kürt topraklarındaki en büyük muhaliflerinden biri oldu. Aile, hem siyasi gücü hem de ekonomik ve entelektüel birikimi ile Kürtler üzerinde etkin bir nüfuzla sahipti. *Kürdistan* gazetelerinin hem birincisi hem de ikincisi bu ailenin muhalefetinin ürünleriydi. Birinci *Kürdistan* gazetesi, özgürlüklerin büyük ölçüde kısıtlandığı istibdat yıllarında zor şartlarda yayın hayatına başlarken, ikinci Kürdistan gazetesi, II. Meşrutiyet sonrası oluşan özgürlük-

60 Malmisanij, a.g.e.

61 Koç, a.g.e., s.42.

62 Koç, a.g.e., s.42-43.

63 Kaya, a.g.e., s.52.

64 Kaya, a.g.e., s.53.

65 Malmisanij, M. (1994) *Cizira Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhan Ailesinin Tutanakları*, Spanga: Apec, s.92.

çü ortamda yayın hayatına başlayan bir gazetedir. Gazetelerin ikisi de, Kürtler için bağımsız bir devlet isteyen bir yayın politikası izlememiştir. Bunun yerine, Osmanlılık çatısı altında, etnik grupların özerkliklerini savunan bir yayın çizgisi izlenmiştir. Gazete, her ne kadar açık ayrılıkçı bir dil ile yayın yapmasa da, hem Kürtçe yayın yapması hem de Kürtlerin tarih, kültür, edebiyat ve sorunlarına odaklanması, Kürt kolektif hafızasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle, Bedirhan ailesinin muhalif pozisyonu ve Kürtlerin farklılıkları ve özgün kimliğine vurgusu, Kürt ulus bilincinin oluşmasında hâlâ önemli bir etkiye sahiptir.

| PEYMAN GAZETESİ (1909)

Peyman, 29 Haziran 1909'da Diyarbakır'da, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından çıkarılmıştır. Özellikle Ziya Gökalp'in katkıları oldukça önemlidir. Diyarbakır Vilayet Matbaası'nda basılan *Peyman* gazetesinin sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürü Miri Katibzade Şükrü, başyazarı ise E. Baki'dir. Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken'e göre Ziya Gökalp bu gazetenin en önemli yazarıdır ve yine ona göre Ziya Gökalp; gerçek adı dışında Vedat, Tefvik, Sedat ve Mehmet Mehdi gibi adlarıyla bu gazetede yazılar yazmıştır.⁶⁶

Diyarbakır'ın ilk özel gazetesi olan *Peyman'a* 1 Haziran 1909'da ruhsat verilmiştir.⁶⁷ Gazetenin ilk sayısı yaklaşık dört hafta sonra 29 Haziran 1909'da yayınlanmıştır. Haftalık yayınlanan gazete, pazartesi günleri yayınlanmaktaydı. Toplam 12 sayı yayınlanan *Peyman* gazetesi, yayınına 31 Ağustos 1909'da son vermiştir. Gazetenin bütün sayıları dört sayfa olarak yayınlanmıştır.

Peyman gazetesi, Osmanlılık şiarı ile yayın hayatına başlamasına rağmen, sonradan Türkçülük fikrine kaymıştır.

İl. Meşrutiyet'in birinci yıldönümü kutlamaları haftasına denk geldiği için 5. sayısı 8 sayfa çıkmıştır.⁶⁸

Ermenice, Süryanice, Kürtçe, Arapça gibi çok dilli bir yayın içeriğine sahip olmasına rağmen gazete, genel olarak Türkçe yayınlanmıştır. Gazetenin 12. sayısında Ziya Gökalp'in Selanik'teki İttihat ve Terakki Kongresi'ne gitmeden önce yayınladığı "Suret-i Nutuk" başlıklı Türkçe ve Kürtçe bir yazısı bulunmaktadır. Bu yazıda İttihat ve Terakki'nin Kürtlere yaklaşımı eleştirilmiştir.

Bu dönemlerde Ziya Gökalp'in Kürt sorunu ile ilgilendiği; ancak Selanik'teki kongreden sonra bakış açısının değiştiği gözlemlenmektedir. Kongreden sonra Ziya Gökalp'in Türkçü yanı ortaya çıkmış ve gazete zamanla eski yaklaşımından uzaklaşmıştır.⁶⁹

Peyman gazetesi, Osmanlılık şiarı ile yayın hayatına başlamasına rağmen, sonradan Türkçülük fikrine kaymıştır. Bunda şüphesiz, Türkiye'nin kuruluşu sürecine entelektüel birikimi ile önemli katkılar sunan, daha sonra kendisini Ziya Gökalp olarak tanıyacağımız Mehmet Ziya'nın büyük bir etkisi vardır. Gazete, Ziya Gökalp'in İttihat ve Terakki çizgisinde bir yayın politikası takip ederek, Kürtlerin taleplerini dile getiren bir yayın organı olma sıfatını yitirmiştir. Başlangıçtan beri, İttihat ve Terakki'nin genel politikaları ekseninde yayın yapan gazete, Kürdistan ve Diyarbakır sorununa da değinmiştir. Bu bakımdan gazete, genel olarak sadece Kürtlerin sorunları ile ilgilenmemiş, o dönemin siyasi ve toplumsal duyarlılıklarını da dile getirmiştir.⁷⁰

Gazetenin bir Kürt gazetesi olarak kabul edilmesi konusunda ortak bir kanaat yoktur. Bu nedenle, yayın politikası dikkate alındığında *Peyman* gazetesinin bir Kürt gazetesi olduğu tartışmalı bir konudur. Gazetenin yayın politikasına baktığımızda, baskın özelliğin Kürtlerin sorunlarını dile getirmek ve dil, edebiyat ve sosyal kimlik konusunda bir bilinç oluşturmak değil, merkezi

66 Yücel, a.g.e., s. 40-47.

67 İssı, M.(2012). PEYMÂN; Diyarbakır'ın İlk Hususi Gazetesi. *e-Şarkiyat İlimi Araştırmalar Dergisi* 7, s.92.

68 İssı, a.g.e., s.92-93.

69 Yücel, a.g.e., s.51.

70 Yücel, a.g.e., s.51-52.

Osmanlı yönetimine yönelik bir muhalefet olduğu görülmektedir. Bu bakımdan gazete, genel anlamda İttihat ve Terakkicilerin siyasi duruşlarına paralel bir yayın politikası izlemiştir. Gazetenin Kürt basını içerisinde sayılmasının nedeni, yayın politikasından değil, imtiyaz sahibinin Kürt olması ve Kürtlerin yaşadığı bölgede basılmasıdır.⁷¹

AMİDİ SEVDA (1909)

Amidi Sevda, hem Diyarbakır'ın eski isimleri olan Amid, Amida Reş, Kara Amid isimlerine tekabül etmekte hem de Diyarbakır aşkı, sevgisi anlamına gelmektedir. Gazete, 1909'da Ali Emiri tarafından İstanbul'da çıkarılmıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi ve müdürü Mehmet Şükrü Diyarbakır'dır.⁷² Ali Emiri, Türk kültür tarihi açısından da önemli bir şahsiyettir. Şiir, edebiyat ve hat sanatlarına büyük ilgisi olan Ali Emiri, adı bilinen ama kimsenin asıl metnine ulaşamadığı Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan Divânu Lügati't-Türk'ün bir sahafta satıldığını görmüş ve tanımıştır. Abbasi halifesine sunulmak üzere Bağdat'ta 1072-1074 yıllarında Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan Divânu Lügati't-Türk, bilinen en eski Türkçe sözlüktür. Ali Emiri, Türkçe-Arapça bir sözlük olan Divânu Lügati't-Türk'ü satın alarak, Türk kültür hayatına kazandırmıştır.

Ali Emiri'nin yayınladığı *Amidi Sevda* gazetesi, siyasi nitelikte yayın yapmamaktadır. On beş günde bir yayınlanacağı söylenen gazete, toplamda 6 sayı basılmıştır. Genel olarak Türkçe ama bazı yerlerde de Kürtçe yazılara yer vermiştir.⁷³ Gazete, Diyarbakır'ın Matbaa-i Amidi isimli matbaasında basılmıştır. Gazete; sosyal, kültürel, bilimsel ve edebî bir gazetedir. Bu nedenle, siyasi nitelikteki yazı ve yorumlardan çok, sosyal, edebî ve ilmî yanına ağırlık verilmiştir. Gazetenin dış kapağında, ana başlık altında Diyarbakır-Elcezire: Mesopotamie ibarelerinin yer alması dikkat çekicidir.⁷⁴

Ali Emiri'nin kişiliği, edebî şahsiyeti ve devlet görevleri, gazetenin yayın politikasına belirlemiştir. Bu nedenle *Amidi Sevda*, İslam, vatan ve birlik gibi temel temaların daha fazla işlendiği bir gazetedir. Gazetenin içeriği ve yayın süreçleri ile ilgili yapılmış ayrıntılı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ancak Aziz Aşan tarafından transkripsiyonu yapılan ve Ali Emiri tarafından kaleme alınan kısa bir bölümü aktararak bu gazete hakkındaki değerlendirmelere son verebiliriz.⁷⁵

Vatan ki insanların mehd-i zühûru, saha-i nüşû-nemâsı, ma'îşetgâh-ı hayatıdır. Bütün küre-i arz bir kıta-i yekpare olmak itibariyle ekâlîm-i sâireden hiçbir farkı olmadığı halde mücerred vatan olduğu için herkes kendi vatanını her yerden ziyade sever, vatanını bütün memâlike tercih eylemek ister. Belki insan âdetâ vatanının âbını âb-ı hayata, toprağını misk û 'abîre, ağaçlarını eşcâr-ı cinsane benzetir.

YEKBÛN (BİRLİK) GAZETESİ (1913)

Birlik, beraberlik anlamlarına gelen "yekbûn" ismi ile kurulan bu gazete, kapatılan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin ardından bir grup Kürt öğrencinin girişimiyle kurulan Kürt Talebe Cemiyeti (Hêvî) üyelerinin çabalarıyla 1913'te İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır.⁷⁶ Gazetenin baş sorumlusu ve müdürü İbrahim Kurdî'dir.⁷⁷ Gazete, hem Türkçe hem de Kürtçe yayın yapmıştır. Haftada iki defa çıkan gazete, Kürtlerin okuma yazma oranının çok düşük olduğunu

71 İssi, a.g.e., s.95.

72 Kaya, a.g.e., s.65.

73 *Amidi Sevda*, 5 Şubat 1909, sayı 1, s.1.

74 *Amidi Sevda*, 5 Şubat 1909, sayı 1, kapak sayfası.

75 Aşan, A, 2013, Vatan Muhabbeti, Sa'y Ve Gayret, İlim, e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, Sayı: 9. <http://www.e-sarkiyat.com/makaleler/9.sayi/7.pdf>.

76 Yücel, a.g.e., s.56.

77 Serfiraz, a.g.e., s.35.

belirtmiş ve Kürtçeyi rahat kullanabilmeleri amacı ile bir alfabe yapılması gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁸

Siyasetten uzak durmaya çalışan *Yekbûn* gazetesi, bu politikasını açık bir şekilde künyesine de yazmıştır. Künyesinde, "Haftada iki defa intişar eder. Siyasete karışmaz. Mes'ûl müdürü: İbrahim Kurdî, Gazetenin amacı: Osmanlı ve İslam camiasında Kürtleri tanıtmak, kadir ve kıymetlerini daha da yükseltmektir" ifadelerine yer verilmektedir. Gazetenin üçüncü sayısında, Kürt gençlerine açık bir şekilde "siyasetten uzak durmaları gerektiği" şeklinde bir tavsiyede bulunulmuştur.⁷⁹ Gazetenin ilk sayısında M. Salih Bedirhan tarafından kaleme alınan yazıda, *Yekbûn* gazetesinin misyonu şöyle tarif edilmiştir:

Yaşamaya ve yükselmeye azmetmiş olan Kürtler, bugün saadete ve izzetli bir hayata ulaşma ışıklarından birini hayalinin dolyatağında yaşatmış olan *Yekbûn'u* çıkarmaya cesaret ediyorlar. Hayata hasret olan bu hayal, bu hizmet ve fedakârlıkla izzetli bir hayat için amade olan gönüllerde cesareti ve umudu diriltiyor. *Yekbûn*, azmini Kürtlerden alıyor; sermayesi sadece kıvanç ve övünçtür.⁸⁰

Her ne kadar, gazetenin künyesinde ve bir kısım yazılarında siyasetten uzak durduğu ifade edilse de, unutmamak gerekir ki her pozisyon alma, aynı zamanda bir siyasi duruşu ifade eder. Bu nedenle, siyasete en ilgisiz, kültür, ilim ve sanat konusuna eğilen Kürt gazetelerinde bile, kimlik, aidiyet ve tarih adına bir kısım pozisyonlar alınmaktadır. İradî olarak, günlük siyasetten uzak durmak, siyasi bir pozisyon alınmadığını göstermez. Bir milletin, kültürü, geçmişi ve dili konusunda çaba sarf etmek ve kimlik inşasına katkıda bulunmak, daha uzun soluklu bir siyasetin ürünü de olabilir. Nitekim, *Yekbûn* gazetesi bir başyazısında, "Diğer halklardan hiçbir yönden eksik olmadığımız halde bugüne dek gücümüzü ve iktidarımızı yaşamda gösteremedik" denilmektedir. Bu ifadelerden, bir millet olarak dirilişin arzu edildiği ve geçmişin adaletsiz iktidar ilişkilerine vurgu yapıldığı görülmektedir.

| JİN (YAŞAM) GAZETESİ

Gazete, ismi daha önce çıkarılan Kürtçe bir dergiden almıştır. 1918-1919 yılları arasında yayınlanan *Jîn* dergisi, toplamda 25 sayıya ulaşmıştır.⁸¹ *Jîn* gazetesinin ise tam olarak ne zaman yayınlandığı ile ilgili görüş ayrılıkları bulunmaktadır; ancak 2 Ekim 1919'da son sayısını yayınlamayan *Jîn* dergisinden sonra çıktığı tahmin edilmektedir. Hatta bazı kaynaklarda *Jîn* dergisi ve *Jîn* gazetesini birbirinin devamı yayınlar olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle, *Jîn* gazetesi de *Jîn* dergisi gibi bir dergi olarak ele alınmıştır. Böyle düşünmeyi gerektirecek bir kısım veriler bulunmaktadır. Örneğin, derginin son yayın sorumlusu ile çıkarılan *Jîn* gazetesinin sorumlusu aynı kişidir. Memduh Selim hem *Jîn* dergisinin son sayısının sorumlusu ve yönetmeni hem de *Jîn* gazetesinin yayın yönetmeni ve sorumlusudur.⁸² Bunun gibi veriler, *Jîn* gazetesi ile *Jîn* dergisinin aynı yayın organları olduğu düşüncesini oluşturmuştur. Şunu belirtmek gerekir ki, hem isim benzerliği hem de yayın yönetmenlerinin aynı kişi olması, bu yayın organlarının aynı olmasa bile aynı ekip tarafından çıkarıldığını göstermektedir.

Jîn gazetesi, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin resmi olmayan yayın organı olarak ortaya çıkmıştır.⁸³ Gazetenin birinci sayısında yer alan Siverekli Hilmi'nin "Kürt Gençliğine Hitap" başlıklı yazısında, gazetenin amacı şu şekilde belirtilmiştir: "Kürt halkının tarihsel yaşamına, ulusal hak-

78 Sedişani, a.g.e., Erişim: <http://www.kovarabir.com/ibrahim-sedişani-kurt-basin-tarihi/>.

79 Sedişani, a.g.e., Erişim: <http://www.kovarabir.com/ibrahim-sedişani-kurt-basin-tarihi/>.

80 Kaya, a.g.e., s.65.

81 Kaya, a.g.e., s.54.

82 Alakom, a.g.e., s.140.

83 *Jîn Dergisi*, sayı 1, aktaran Bozarslan, M. E. (1985). "Jîn Kürtçe- Türkçe Dergi 1918- 1919." Upsala-Sweden, Deng Yayınevi, s. 97.

larına, edebiyat ve sosyolojisine ilişkin yayında bulunmaktadır.⁸⁴ Gazetenin 33 (9 Mart) ve 36. (21 Haziran) sayıları Hakkı Tarık Us'un süreli yayınlar koleksiyonunda mevcuttur. Bu iki sayıda yer alan bilgiler dikkate alındığında, gazetenin Kürtler arasında milli birliğin sağlanmasını bir misyon edindiği anlaşılmaktadır.⁸⁵ Gazetenin künyesinde siyasi, iktisadi, dinî ve ilmî bir gazete olduğunun belirtilmesi dikkat çeken diğer bir mevzudur.⁸⁶

Jîn gazetesi, o dönemde çıkarılan diğer, gazete ve dergilerde olduğu gibi, Kürtlerin aydınlanması, ekonomik kalkınması, edebi ve kültürel kimliği konusunda yayınlar yapmıştır. Bu gazetelerin hepsinde dikkat çeken temel özellik, yarıncıların ve yazarların Kürt kimlikleri, aidiyetleri konusundaki bir farkındalığa sahip olmasıdır. Her ne kadar Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü, Osmanlılık veya İslamcılık yaklaşımları içerisinde yayınlar yapılsa da, yazarlar ve yarıncılar, Kürt ve Kürdistan gibi kavramları yoğun bir şekilde kullanmakta, Kürtçe pasajlara yer vermekte ve Kürtlükleri konusunda herhangi bir utangaçlık göstermemektedirler. Anlaşılan o ki, Osmanlı Devleti döneminde, imparatorluğun bütünlüğü içinde farklılıklarını korumakla birlikte, etnik kimliklerini ifade etmekten de kaçınmamışlardır. Etnik kimliği saklama ihtiyacının, Cumhuriyet dönemi politikaları sonucunda geliştirilmiş zorunlu bir siyasi tercih olduğunu söylemek abartılı bir yorum olmasa gerek.

GAZİ GAZETESİ (1919)

Gazî gazetesi 1919'da Kürdistan Cemiyeti'nin bir yayın organı olarak yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin yazar kadrosu Avukat Şehid Hacı Muhâmmed Efendi, Şehid Cemil Paşazade Cevdet, Liceli Pertow Bey, Mirikâtibizâde Cemil Bey ve Hênizâde Reşad Bey'den oluşmaktadır.⁸⁷ Diyarbakır'da yayın hayatına başlayan gazete kısa süre sonra kapatılmıştır. Birkaç sayı çıktıktan sonra Kürdistan Cemiyeti'nin kapatılması ile küçük ve amatörce bir matbaada yayın hayatına devam etmiştir.

Gazete hakkında çok fazla bir bilgiye sahip değiliz. Bu nedenle, gazetenin ne zaman yayın hayatına son verdiği tam olarak bilinmemektedir. Gazetenin yayınlanmaya başladığı tarihin 1919 olması, yeni bir siyasi iklim döneminde çıktığını göstermektedir. Malum olduğu üzere 1918 yılında I. Dünya Savaşı bitmiş ve Osmanlı Devleti büyük bir mağlubiyet almıştır. Ekrem Cemil Paşa'nın hatıratından anladığımız kadarıyla, 1919 yılında Diyarbakır'da yayın hayatına giren gazete, birkaç sayı yayınlandıktan sonra kapanmıştır.⁸⁸

BANGİ KÜRDİSTAN (KÜRDİSTAN'IN SESİ/ÇAĞRISI) GAZETESİ (1922)

Bangî Kürdistan, 2 Ağustos 1922 tarihinde bugünkü Irak'ın Süleymaniye şehrinde yayın hayatına başlamıştır. Bu şehirde daha önce aynı isimle bir dergi çıkarılmıştır. Gazete ve derginin benzer özelliklere sahip olması, ikisinin aynı yayın organı olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Bu nedenle bazı kaynaklar, bu yayını gazete olarak değil, bir dergi olarak ele alırken, bazıları ise birbirinden ayrı yayınlar olarak değerlendirmiş ve *Bangî Kürdistan*'ın gazete olduğunu ifade etmişlerdir. Bu iki yayının, farklı tarihlerde yayınlanmış olması ve gazete logosunda, "haftalık ilmî, içtimai, edebî gazetedir" ibaresi, ikinci iddiayı güçlendirmektedir.⁸⁹

Haftalık olarak çıkan gazete, üç dilde yayın yapmıştır. Ağırlıklı olarak Kürtçe olmasına rağmen

84 Hür, A (2011). *Küllerinden Doğan Kürt Basını*, Erişim: <http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-kullerindendogan-kurt-basini.htm>.

85 Serfiraz, a.g.e., s.37.

86 *Jîn Dergisi*, sayı 1, s. 1-2, cilt 1, s. 97-99;

87 Sediyanı, a.g.e., Erişim: <http://www.kovarabir.com/ibrahim-sediyanı-kurt-basın-tarihi/>.

88 Kaya, a.g.e., s.55.

89 Sediyanı, a.g.e., Erişim: <http://www.kovarabir.com/ibrahim-sediyanı-kurt-basın-tarihi/>.

men, gazetede Farsça ve Türkçe sayfalara da yer verilmiştir. Gazetenin imtiyaz sahipliğini ve başyazarlığını Mirliwa Mustafa Yalmukî Paşa, gazetenin Türkçe editörlüğünü Refik Hilmi, Farsça editörlüğünü ise Ali Kemal ve Mehmet Nuri yapmıştır. Künyesinde haftalık 'ilmî, içtimaî, edebî' bir gazete olduğu ifade edilen *Bangi Kürdistan* gazetesinin, Kürdistan Cemiyeti tarafından desteklendiği sanılmaktadır. Bağdat'taki Dar'ul Islam Matbaasında basıldığı ifade edilen gazetenin, Süleymaniye kaynaklı bir yayın organı olduğu düşünülmektedir. Gazetenin ilk on üç sayısı altışar sayfa olarak basılmıştır. On dördüncü sayıdan itibaren sayfa sayısı 4'e indirilmiştir. Gazetenin başyazarı Mîrliwa Hacı Mustafa Yalmukî Paşa, ilk sayıda gazetenin amacını şöyle açıklamıştır:

Bu gazete tüm Kürtler içindir. Yiğit Kürtleri uyandırma ve ataları hakkında bilgilendirmek içindir. Kürtler her şeyden mahrum, dünyadan habersizler. Bunun sebebi cahilliktir. Zaman savaş ve silâh zamanı değil. Zaman ilim ve eğitim zamanıdır. Ey Kürtler; gelin Banga Kürdistan'ı dinleyin. Banga Kürdistan vatani ve vatan evlatlarını uyandırmak içindir.⁹⁰

Bu ifadeler, gazetenin Kürtler arasında bir uyanışı tetiklemek istediği, bunun yolu olarak da, eğitim ve kültür faaliyetlerini gördüğünü göstermektedir. Cehalet, geri kalmışlık ve mahrumi-

Osmanlı Devleti'nin son çeyrek asrında yayınlanan tüm Kürt gazete ve dergilerinin neredeyse tamamı, eğitim yolu ile bir aydınlanmanın önemini vurgulamakta ve ekonomik kalkınma için yapılması gerekenlere yer vermektedir.

yetten kurtuluş yolu olarak eğitim ve dünyadan haberdar olmak olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin son çeyrek asrında yayınlanan tüm Kürt gazete ve dergilerinin neredeyse tamamı, eğitim yolu ile bir aydınlanmanın önemini vurgulamakta ve ekonomik kalkınma için yapılması gerekenlere yer vermektedir. Uzun savaşlar sonucunda Osmanlı Devleti'nin büyük ekonomik, sosyal ve siyasi kayıplar yaşaması, toplumda büyük bir karamsarlığa neden olmuştur. Bu nedenle, yapılan yayınlar ile ilim ve tahsilin, bir çıkış yolu olduğu dile getirilmektedir. Bu bakımdan, Kürt gazete ve dergilerinden edindiğimiz bu ruh hali ve bakış açısının, aslında imparatorluktaki birçok kişinin ruh halini ve yaklaşımını yansıttığını söyleyebiliriz.

Kürt Dergileri

ROJÎ KÜRD (KÜRT GÜNEŞİ) DERGİSİ (1913)

Rojî Kürd dergisi, 6 Haziran 1913 tarihinde İstanbul'da yayınlanmaya başlamıştır. Süleymaniyeli Abdülkerim'in imtiyaz sahibi olduğu dergi, ayda bir kez yayınlanmak üzere planlanmış; ancak sadece 4 sayı yayınlanabilmiştir. Bir Kürt öğrenci cemiyeti olan Hêvî Cemiyeti tarafından desteklenen dergi, İstanbul Hükûmeti tarafından 30 Ağustos 1913 tarihinde zararlı olduğu gerekçesiyle yasaklanmıştır.⁹¹ *Rojî Kürd*, İstanbul'da çıkan ilk Kürtçe dergidir. Dergi, Kürtçe ve Türkçe olarak yayınlanmıştır.⁹² Dergide genel olarak Kürt tarihi, kültürü ve dili ile ilgili yazılara yer verilmiştir. Derginin ilk sayfasında Selahaddin Eyyubî'nin resmine yer verilmesi, Kürt tarihsel hafızasının hangi aktörler üzerinden inşa edilmek istendiğinin ipuçlarını sunmaktadır. Derginin ilk sayısında derginin çıkartılma gerekçesi şöyle izah edilmiştir:

Rojî Kürd, İstanbul'da çıkan ilk Kürtçe dergidir. Dergi, Kürtçe ve Türkçe olarak yayınlanmıştır.

Kuşkusuz yine en basit tabir ile içinde bulunduğumuz zamana ve geleceğe layık bir ilerleme gayesi, siyasi ihtiraslardan bağımsız bilimsel ve sosyal bir yol (meslek). Başka hiçbir şey. İşte bugün Kürt gençliği, Kürtlüğe ve âleme karşı, bu gayenin yüklediği bir görev altındadır. Bu gençlik, bu görevi yerine getirmek, Kürtlüğe her taraftan vurulan hakaret tokadını, ilerleme ve bilme (irfan, kültür) ile reddetmek için ant içmiştir. Şimdi ancak 'Âyinesi iştir kişinin, lafa bakılmaz' diyebiliriz.⁹³

Kürtlerin çıkardığı tüm gazete ve dergilerde, Kürtler arasında bir aydınlanmanın amaçlandığını daha önce de belirtmiştik. Aynı motivasyonun, *Rojî Kürd*'de de baskın olduğunu görmekteyiz. Burada özellikle gençlere seslenilmiş olması ve sorumluluğun onlara yüklenmiş olması, umudun nerede yattığı konusunda ipuçları vermektedir. Yol olarak da, eğitim ve bilginin benimsendiği de açıktır. Böylece bir Kürt aydınlanması olacak ve Kürtler tarihte hakkettikleri konuma

91 Kaya, a.g.e., s. 58.

92 Alakom, R. (2012). *Eski İstanbul Kürtleri*. İstanbul: Avesta Yayınları. & Malmisanij, M. (2002). Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti, İlk Legal Kürt Öğrenci Derneği. İstanbul: Avesta Yayınları.

93 *Rojî Kürd Dergisi*, (1913), sayı 1, s. 15; Kaya, F. (2008). *Osmanlı Döneminde Kürt Basını*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul. & A.Meretowar, C. Amedi, S. Azad Aslan (2002). *Rojî Kürd (Kovara Cemiyeta Hêvî "Hêvî Cemiyeti Dergisi"*. İstanbul: War Yayınları.

geleceklerdi.

Kürt neşriyatının tipik özelliği, büyük bir hedef ile yola çıkması, ancak büyük zorluklar, baskılar ve imkansızlıklardan dolayı uzun soluklu olamayışıdır. Bu nedenle, *Rojî Kürd* ancak dört sayı olarak çıkabilmiştir. 32 sayfadan oluşan dergide, Süleymaniyeli Abdülkerim, Dr. Abdullah Cevdet, Kerküklü Necmeddin, Harputlu Hasan Basri, Fexrî, Süleymaniyeli Mesud, Diyarbakırlı Nejdî, Fuad Temo, Fazıl Muxlîsê Millî gibi düşünür ve aydınların yazılarına yer verilmiştir. *Rojî Kürd* dergisinin ilk üç sayısı, derginin kapanışının ardından Bağdat'ta Cemal Xeznedar tarafından tekrar yayınlanmıştır.⁹⁴ Dergide ayrıca Ehmede Hanî, Nalî, Şeyh Rizay Talebanî gibi bazı şairlerin Kürtçe şiirlerinin bölümlerine de yer verilmiştir.⁹⁵ Kürt diline büyük önem veren dergide, Kürt tarihine dair birçok makale ve yazıya yer verilmiştir. Dergide Kürtlerin yaşadığı sorunlar ve Kürt kültürü üzerine çeşitli tartışma yazıları da yer almıştır.⁹⁶

Rojî Kürd dergisinin, aslında bir talebe ve gençlik dergisi olduğunu da söylemek mümkündür. Nitekim, derginin birinci sayısında Abdullah Cevdet'in kaleme aldığı ve Kürt gençlerine seslendiği bir yazıda şöyle denmektedir:

İster kalem olsun ister ameliyesi, dünyada hiçbir büyük cesaret yoktur ki daha büyük cesaret ve yürek yardımıyla meydana gelmiş olmasın. Kürt gençlerine bu prensibi şiddetle arz ederim. Milliyetlerin oluştuğu ve öne çıktığı bir devirdemiz. Belirli ve seçkin bir şahsiyete sahip olmayan bir ferdin, hiçbir toplumsal değeri olmadığı gibi, şahsiyetine sahip olmayan bir milletin de esamesi okunamaz ve konuşan hayvan suretinden başka bir şey olamaz.⁹⁷

Dört sayı yayınlanan *Rojî Kürd* dergisinin yayınlanma tarihleri sırasıyla şöyledir:⁹⁸

1. Sayı: 6 Haziran 1913 /14 Receb 1331
2. Sayı: 6 Temmuz 1913 /14 Şaban 1331
3. Sayı: 1 Ağustos 1913 /11 Ramazan 1331
4. Sayı: 30 Ağustos 1913 /10 Şevval 1331161

94 Kürt Tarihi. (2009). *Rojî Kürd dergisi çıktı* (6 Haziran 1919). <http://kurd-tarihi.blogspot.com/2009/10/roji-kurd-dergisi-ckt-6-haziran-1913.html>.

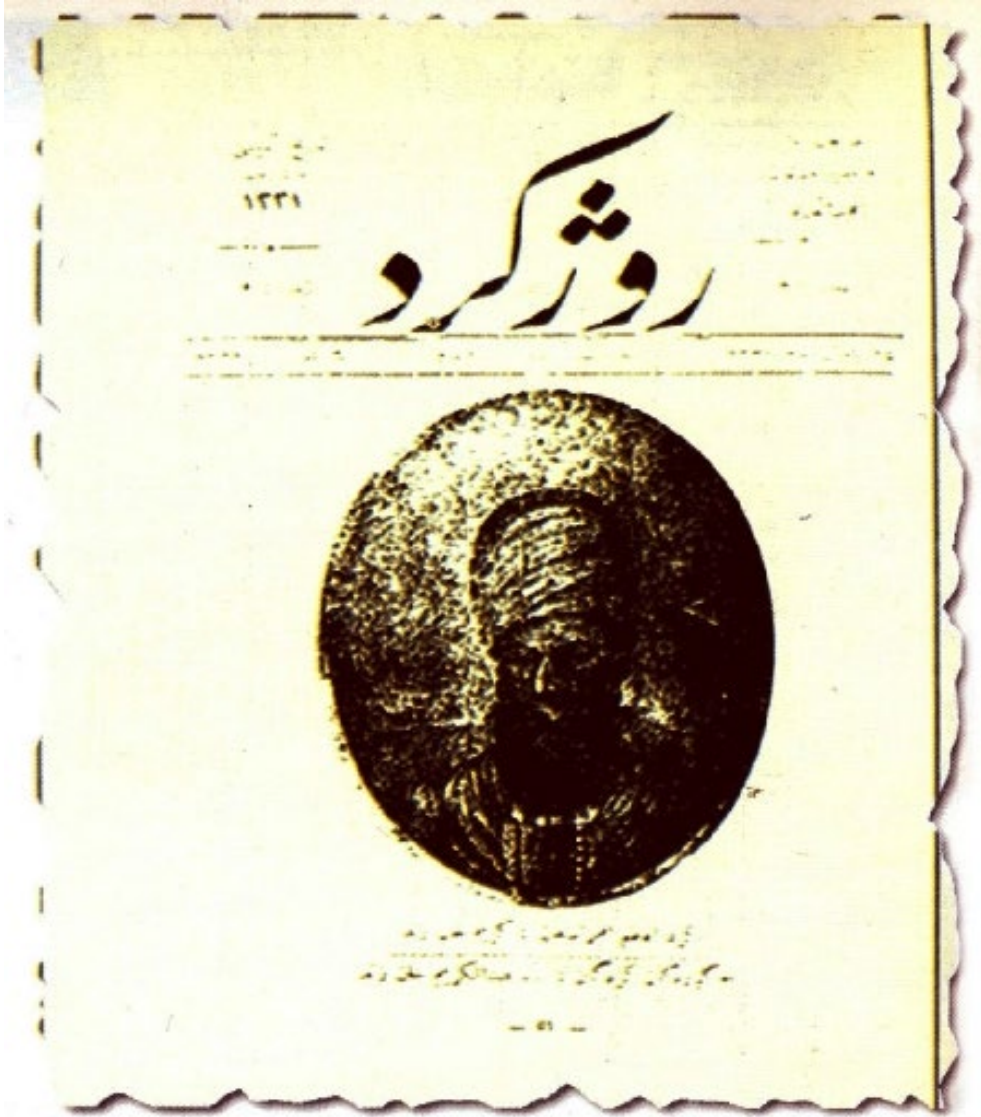
95 Malmisanij, M. (2002). *Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti, İlk Legal Kürt Öğrenci Derneği*. İstanbul: Avesta Yayınları.

96 *Roj-i Kürd Dergisi*, Sayı 3.

97 Dr. Abdullâh Cevdet. (1913). Bir Hitâb, *Roj-i Kürd Dergisi* 1.

98 Celil, C. (2000). *Kürt Aydınlanması*. İstanbul: Avesta Yayınları.

Şekil 2: *Rojî Kürd* dergisinin 2. sayısının orijinal basımından örnek bir sayfa.

Kaynak: *Rojî Kürd* dergisi, sayı 2, kapak sayfası.

Rojî Kürd dergisi, Kurmancî Kürtçesi, Soranî Kürtçesi ve Osmanlı Türkçesi olmak üzere üç ayrı dilde/lehçede yayın yapmıştır. Derginin imtiyaz sahibi ve yayın yönetmeni olan Süleymani-yeli Abdülkerim, Harbiye Okulu'nda okumuş ve daha sonra "topçu yüzbaşı" olmuş bir Kürt'tür. Kerküklü Necmeddîn, Abdullâh Cevdet, Harputlu H. B., Mithad ve Süleymani-yeli Mesud gibi ya-zarların derginin ilk sayısına katkı sağlayan entelektüellerdi. Kerküklü Necmeddîn'in makalesi, Kürt tarihi ve sosyolojisine dair analizlerde bulunarak, Kürtlerin aydınlanmasına olan ihtiyacı dile getiriyordu. Ayrılıkçı bir dil kullanmayan Kerküklü Necmeddîn, Kürtlerin Osmanlı Devleti'ne olan hizmetlerini anlatıyor ve Kürtlerin Hilafet kurumuna olan bağlılığını ifade ediyordu.

Rojî Kürd dergisi, gerek Selaheddîn Eyyubî gerekse Kerimxan Zend gibi tarihi şahsiyetlere ve Kürtlerin tarihteki başarılarına yer vererek, Kürt gençleri arasında bir tarihsel bilinç ve övünç kaynağı oluşturmaya çalışıyordu. Onların doğuda ve batıda İslam'a yaptıkları hizmetlere vurgu yapılması, o dönemdeki Kürt kimlik algısında ve kolektif bilincinde İslam'ın önemli bir yer edin-diğini göstermektedir. Amaç, tarihsel geçmiş ve malzemelerden yararlanarak, Kürt kolektif bi-

lincini ve aydınlanmasını gerçekleştirmektedir. Bu tür bir yaklaşımı, Kerküklü Necmeddîn'in yazılarının yanında Babanzâde İsmail Hakkı ve Harputlu H. B.'nin yazılarında da görmek mümkündür.

Roî Kürd dergisinin kapatılmasının ardından dergi, isim değiştirilerek yayın hayatına devam etmiştir. Hetawi Kürd adıyla yayın hayatına yeniden başlayan bu dergi, *Roî Kürd* dergisinin bir devamı niteliğinde olup 'Kürt Işığı' anlamına gelmektedir.⁹⁹ *Roî Kürd* dergisi, Kürt entelektüel yaşamında, müstesna bir yere sahiptir; çünkü Kürt dergiciliğinin ilk örneğidir. Dergi yakın zamanda Kürdoloji Çalışmaları Grubu tarafından bir araya getirilerek, hem orijinal dilde hem de günümüz Türkçesi ile birlikte yayınlanmıştır.

Dergide yer alan bazı yazı başlıkları ve yazarları şöyledir. Bir Hitab Doktor (Abdullah Cevdet), Kürd Talebe Cemiyeti ve Kürdlerin Makam-i Hilafete Hizmetleri (Kerküklü Necmeddin), Derd ve Deva (H), Garpla Şark Milliyet Cereyanları (Harputlu H. B.), Ahval-i İçtimaiyemiz (Kerküklü Necmeddîn), Kürdlerde Medenileşme Kabiliyeti (Fahri), Harflerimiz ve Okuma Kolaylığı (Süleymanyeli Mesud), Kılıçtan Evvel Kalem (Salîh Bedirhan), Kürdlüğün Tealisi (Yükselmesi), Kürtlerde Kadın Meselesi, Gençliğe Hürmet, Kürtlüğün Kahramanlık Defterinden İki Bahadırılık Siması, Toprak Meselesi, Kürd Milliyeti, Edebiyatımız ve Ediplerimizden Bir Rica, Kürt Büyüklerinden: Selahaddin Eyyubî, Dertlerimizden: Nifakımız.

Dergide yer alan yazı ve yorumlara bakıldığında birkaç şey dikkat çekmektedir. Öncelikle ortak tarih bilincinin oluşması için tarihsel figürlerin, Kürtlerin kahramanlıklarının ve hizmetlerinin yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Eğitim, kalem, dil, edebiyat ve okumaya yapılan vurgular, bir aydınlanma ve medeniyet bilinci oluşturma arzusunu yansıtmaktadır. Ayrıca, millet, milliyet ve birlik gibi konular işlenerek, Kürtler arasında bir birliğin tesis edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bütün bu vurguları, yazı tercihlerini ve tarihsel okumaları, Kürtler arasında "biz" bilincini pekiştirmeye, ortak aidiyet geliştirmeye ve siyasi birlik oluşturmaya matuf çabalar olarak okumak mümkündür. Yazılan yorum ve değerlendirmelerde, bazı yazarların tam isimlerinin yazılması, bazılarının ise sadece mahlasların, veya isimlerinin baş harflerinin veya memleket isimlerinin verilmesi, yazarlarda baskı endişesi olduğu fikrini oluşturmaktadır.

| HETAWİ KÜRD (KÜRT IŞIĞI) DERGISİ (1913)

Roî Kürd dergisinin devamı niteliğinde olan *Hetawi Kürd* dergisi, 5 Ekim 1913 tarihinde yayınlanmaya başlamıştır. Yayın yönetmeliğini Müküslü Hamza'nın yaptığı dergi, İstanbul'da basılmıştır. Dergide daha çok sosyal ve kültürel konuları ele alan yazılar yer almıştır. Doktor Abdullah Cevdet ve Mevlanazâde Rifat gibi yazarların yazılarının ağırlıkta olduğu dergi, 1914 yılına kadar yayınlanmaya devam etmiştir.¹⁰⁰

Hetawi Kürd dergisinin toplam on sayı yayınlandığı bilinmektedir. Derginin ilk üç sayısı 32 sayfa yayınlanmış; ancak daha sonra derginin sayfa sayısında ve yayınlanma tarihinde değişiklikler yapılmıştır. Dergi, zamanla sayfa sayısını 32'den 16'ya düşürürken, yayınlanma aralığını da 15 günde bir çıkarmıştır. Derginin ilk üç sayısında "Şimdilik ayda bir neşrolunur" ibaresinin yerine, daha sonraki sayılarında "şimdilik 15 günde bir neşrolunur" ibaresi konulmuştur.¹⁰¹

Hêvî Cemiyeti'nin İstanbul'da çıkardığı dergilerden olan *Hetawi Kürd*, 10. sayısında amacının Kürtlüğe hizmet etmek olduğunu vurgulamıştır. Derginin çeşitli sayılarında abonelerine ücretlerini ödemeleri gerektiğine dair ihtarlar bulunulmuştur. Bu bilgiye göre derginin abonelik sistemiyle çalıştığı söylenebilir. Ayrıca derginin bazı sayılarında çeşitli illeri tanıtan mektuplara yer verilmiştir.¹⁰²

99 Malmisanij M. & Levendî M. (1992). *Lı Kûrdistan a Bakur û Tûrkiyê Rojnamegeriya Kûrdî* (1908 – 1992).

Ankara: Öz-Ge Yayınları.

100 Kaya, a.g.e., s.66.

101 *Hetawi Kürd*, 23 Ekim 1913, sayı 1, kapak sayfası.

102 Kaya, a.g.e., s.66-67.

Dergide yer alan yazarlardan bazıları şunlardır: Babanzade Ahmed Rifat, Babanzade İsmail Hakkı, Ahmet Muhsin, Bitlisli Şehab Malver, Diyarbakırlı Fikri Necdet, Harputlu H. B, Süleymani-yeli İsmail Hakkı, Kerküklü Necmeddin Hüseyin.¹⁰³ *Hetawi Kürd* dergisinin ulaşılabilen sayılarının yayınlanma tarihleri sırasıyla şöyledir:¹⁰⁴

1. Sayı: 11 Teşrîn-i evvel 1329 (23 Ekim 1913)
2. Sayı: 21 Teşrîn-i sâni 1329 (3 Aralık 1913)
3. Sayı: 29 Kânûn-i evvel 1329 (10 Ocak 1914)
4. 4-5. Sayılar: 10 Mayıs 1330 (22 Nisan 1914)
5. 10. Sayı: 20 Haziran 1330 (9 Haziran 1914)

Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilanı ile dergide emeği olan birçok Hêvî mensubu aydın ve genç askere alınmış, dergi 1914 yılında yayın hayatına son vermiştir. *Roji Kürd* ve *Hetawi Kürd* dergilerinin, Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti'nin yayın organları olarak çıkarıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca dergide yayınlanan 'Manisa'dan Kürt Kızı Kevser' imzalı bir yazı, bu yıllarda Kürt kadınlarının da yayın etkinliklerine sınırlı bir şekilde de olsa katılmaya çalıştığını göstermektedir.¹⁰⁵ *Hetawi Kürd* un, *Roji Kürd* gibi Hêvî Cemiyeti'nin bir yayın organı olduğu düşünüldüğünde, yayının politikasının *Roji Kürd* dergisi ile örtüşüğünü söyleyebiliriz.

BANGİ KÜRD (KÜRT SESLENİŞİ) (1914)

Cemaleddin Baban tarafından Kürtçe ve Türkçe olarak yayınlanan dergi, Bağdat'ta çıkarılmıştır.¹⁰⁶ Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması, derginin yayın hayatına son vermesine neden olmuştur. *Bangi Kürd* dergisi, yine aynı isimli *Bangi Kürd* gazetesine sıklıkla karıştırılmaktadır. Çünkü gazete, dergi ile benzer birçok özellik taşımaktadır. Fakat derginin ve gazetenin çıkış tarihlerinin birbirinden farklılığı, bunların ayrı yayın organları olduklarına dair bir kanıt olarak kabul edilmektedir.

JİN (YAŞAM) DERGİSİ (1918)

Jîn dergisi, 1918 yılında Kürtçe (Soranî ve Kurmancî lehçeleri) ve Osmanlıca olarak İstanbul'da yayınlanmıştır. İlk sayısı 7 Temmuz 1918'de çıkarılmıştır. Derginin ilk 20 sayısını Müküslü Hamza yönetirken, son 5 sayısının yöneticiliğini de Memduh Selim Bey yapmıştır. Müküslü Hamza, Kürt Teali Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almaktadır. Dergi toplam 25 sayı yayınlanmıştır. Kürtçe'nin Kurmancî ve Soranî lehçeleri ve Osmanlı Türkçesi ile yayın yapan derginin

***Jîn* dergisi, 1918 yılında Kürtçe (Soranî ve Kurmancî lehçeleri) ve Osmanlıca olarak İstanbul'da yayınlanmıştır.**

çıkış amacı dergide şu şekilde belirtilmiştir: "Yüzyıllardan beri ihmal edilen Kürt halkının tarihsel yaşamına, ulusal haklarına, edebiyat ve sosyolojisine ilişkin yayında bulunmak".¹⁰⁷

Süleyman Tevfik, şiir üzerine yazılar yazarak dergide yer alırken Halil Heyalî tarih, mitoloji, sosyoloji, dilbilim ve felsefe gibi konularda yazılar yazmıştır. Abdurrahman Rahmî, Abdullah Cevdet, Lawê Reşid, Kadizade Latîf Zahoyî, İhsan Nurî, Kamuran Alî Bedîrxan, Qadizade Mustafa Şewkî, Hiznîyê Dersimî, Kemal Fevzî ve Kadizade Latîf Zahoyî gibi yazarların da dergide yazıları yer almıştır.

103 *Hetawi Kürd*, sayı 1-3.

104 Kaya, a.g.e., s.66.

105 Alakom, a.g.e., s.139.

106 Kaya, a.g.e., 68.

107 *Jîn Dergisi*, sayı 1, s.1-2, cilt 1, s. 96.

Kürtlerin savaş sonrası durumu, dergide sıkça ele alınan konular arasında yer almıştır. Yazılarında yoksunluktan ve yokluktan yakınan aydınlar, Amerika'ya övgüler yağdırmıştır. Örneğin, dergide yer alan "Kürtler Uykuda Değil" başlıklı bir yazıda Dr. Abdullah Cevdet, Thomas Woodrow Wilson'a¹⁰⁸ övgüler yağdırmıştır.¹⁰⁹ Dergi, hükûmetin baskıları sonucu 2 Ekim 1919'da son sayısını çıkartarak yayın hayatına son vermiştir.¹¹⁰

| YEKBÛN (BİRLİK) DERGİSİ (1913)

Yekbûn dergisi, Kürt Talebe Hêvî Cemiyeti tarafından desteklenen ve yine *Rojî Kürd* ile aynı tarihlerde İstanbul'da yayınlanmaya başlayan bir dergidir.¹¹¹ Dergi, Kürtçe ve Türkçe olmak üzere iki dilde yayınlanmıştır. Derginin çıkartılış amacı M. Salih Bedirhan'ın kaleme aldığı yazıda şu şekilde ifade edilmiştir:

Yaşamaya ve yükselmeye azmetmiş olan Kürtler, daha önce Hêvî ve Rojî Kürd'u ustaca meydana getirmişlerdi, bugün de mutluluk ve onurlu bir yaşama ulaşmalarından birini hayalinin döllyatağında yaşatmış olan Yekbun'u çıkarmaya cesaret ediyorlar. Hayata hasret olan bu hayal, bu hizmet ve fedakârlıkla, onurlu bir yaşam için hazır olan gönüllerde cesareti ve umudunu diriltiyor. *Yekbûn* azmini Kürtlerden alıyor, sermayesi sadece övünçtür.¹¹²

Yekbûn dergisinin ulaşılabilen sayılarının yayın tarihi sırasıyla şöyledir:

9. Sayı: Eylül 1329 [1913]

19. Sayı: Eylül 1329'da [1913]

30. Sayı: Eylül 1329/Zilkade 1331 [1913]¹¹³

Diğer birçok gazete ve dergide olduğu gibi, *Yekbûn*'un da gazete olduğunu iddia edilmiştir. Bu iddialardan biri Musa Anter'e aittir. Anter, *Yekbûn*'ün gazete olduğunu belirtmiş ve gazetenin üçüncü sayısında şu cümlelerin yer aldığını söylemiştir: "Haftada iki defa intişar eder. Siyasete karışmaz. Mes'ûl müdürü: İbrahim Kurdî. Gazetenin amacı "Osmanlı ve İslâm camiasında Kürtleri tanıtmak, kadir ve kıymetlerini daha da yükseltmektir". Anter'in aktardığına göre, derginin ikinci ve üçüncü sayısında F. N, M. H., M. S. Azizî, M. Salih Bedirhan gibi imzalar bulunmaktadır.¹¹⁴ Dergide kesin olmamakla birlikte, Fikri Necdet, Modanı Halil, M. Salih Bedirhan ve Celadet Bedirhan'ın yazılar yazdığı düşünülmektedir.¹¹⁵

| KÜRDİSTAN DERGİSİ (1914)

İlk sayısı Nisan 1914'te İran'ın Mahabad şehrinde çıkan *Kürdistan* dergisinin sosyal ve edebiyat bölümlerinin olduğu bilinmektedir.¹¹⁶ Düzenli olarak yayınlanmadığı bilinen dergi, I. Dünya Savaşı sırasında yayın hayatına son vermiştir.

108 Thomas Woodrow Wilson o dönemde Amerika Cumhurbaşkanı görevini yürütmekteydi.

109 Kaya, a.g.e., s.70-71.

110 Alakom, a.g.e., s.39.

111 Kaya, a.g.e., s.63.

112 Kaya, a.g.e., s.65.

113 Malmisanij, a.g.e., s.146-147.

114 Anter, M. (1969). Yekbun 1914'te çıkan dergi. *Doğu Dergisi*, İstanbul., s.30.

115 Kaya, a.g.e., s.68.

116 Kaya, a.g.e., s.68.

Sonuç

Benedict Anderson ulusçuluk fikrinin yayılmasını anlatırken, matbaanın icadına geniş bir yer verir. Ona göre eğer matbaa olmasaydı, bilginin bu kadar geniş bir coğrafyada sirkülasyonu ve geniş kitlelere ulaşması mümkün olmayacaktı. Farklı coğrafyalarda yaşayan ve birbiri ile direk teması olmayan kalabalıkların, ortak bir kimlik, aidiyet veya ideal etrafında bir araya gelmesi, ancak benzer kaynaklar ve fikirlerden beslenmesi ile mümkün olabilirdi. Matbaanın icadı, basın-yayın gibi etkili iletişim alanlarını açarak, geniş kitleler arasında ortak aidiyetlerin gelişmesini sağladı. Bu nedenle, Fransız devriminden, dünyadaki farklı ulusçuluk akımlarına kadar pek çok sosyal ve siyasi hareket, medyanın gücünden yararlanarak toplumsal dönüşümleri gerçekleştirmiştir.

Kürtlerin matbaa ile tanışması ve gazetecilik faaliyetlerine girişmesi, Anderson'un bu tezini doğrular niteliktedir. Osmanlı topraklarında matbaanın yaygınlaşması ile ulusçuluk fikrinin yaygınlaşması arasında sıkı bir bağ var. Kürtler de Osmanlı Devleti bünyesindeki diğer etnik gruplar

Dolayısıyla, Kürtlerin matbaa ve yayıncılıkla tanışması ile ulusal bilinçlerinin gelişmesi arasında doğrudan bir ilişki var.

gibi kendi matbaalarını kurmuş ve bir kısım gazete ve dergiler çıkarmıştır. Muhtemelen kitap basımında da benzer bir yaygınlaşma söz konusudur. Dolayısıyla, Kürtlerin matbaa ve yayıncılıkla tanışması ile ulusal bilinçlerinin gelişmesi arasında doğrudan bir ilişki var. Bunu yaparken de büyük riskleri göze alarak ve baskılara maruz kalarak, bu yayıncılık faaliyetlerini sürdürmeye çalışmışlardır. Özellikle II. Abdülhamit döneminde baskılar, yayıncılığı riskli bir uğraş haline getirmiştir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gelen kısmi rahatlama, yayıncılıkta bir patlamaya neden olsa da, bu kez kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki baskısı yayınların devamını mümkün kılmamıştır.

Şunu belirtmek gerekir ki, her ne kadar Osmanlı dönemi Kürt gazete ve dergileri ayrılıkçı bir yayın çizgisi izlemeseler de, edebiyat, tarih, kültür ve bölgesel eşitsizlikler konularını işleyerek, aslında farklılıklarının fark edilmesine ve dolayısıyla da ulusal bir bilincin oluşmasına katkı sağlamıştır.

Temsil, dil yoluyla anlam inşa etme pratiğidir. Her anlam inşası, aynı zamanda bir algı in-

şasıdır ve toplumsal hafızanın söylemsel olarak şekillendirilmesidir. Tüm insan ilişkilerinin ve pratiklerinin söylemsel bir yanı vardır. Bilgi, söylemsel olarak inşa edilir ve kanaatler bu bilgilere göre biçimlenir. Söylem, bizi çevreleyen dünyayı sınıflandırmamız, düzen içinde görmemiz ve onunla etkileşim içinde olmamızın önemli bir yoludur. Dolayısıyla, söylem ile realite inşası arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu da, toplumdaki güç ilişkileri, aktörler ve araçlar arasındaki bağları anlamayı zorunlu kılmaktadır. Bu anlamda, Kürt gazete ve dergi yayıncılığı, Osmanlı Devleti'nin son yıllarını, bu konuda Kürtlerin nasıl bir duruş sergiledikleri ve Kürtlerin önemli entelektüelleri konusunda değerli doneler sunmaktadır. Kürt aydınlarının kullandıkları dil ve yazılarındaki içerik, Kürtlerin önemsedikleri dünya görüşleri ve topluma aktarmak istedikleri mesajlar konusunda hayli zengin bir malzeme sunmaktadır. Bu malzemenin sadece geçmişe bakan bir yanı yok. Aynı zamanda, bugüne bakan bir yanı var. Geçmiş hakkında düşünce ve algılarımızı biçimlendiren bu yayınlar, geçmiş tasavvurlarımızı ve tarih algımızı yeniden şekillendirmektedir.

Medya, sadece sosyal yaşamımızı değil, aynı zamanda siyasi pozisyon alışlarımızı ve kimliklerimizi de biçimlendirir. Kendi sosyal grup ve aidiyetlerimiz hakkındaki bilgi ve algılara sadece

Medya, sadece sosyal yaşamımızı değil, aynı zamanda siyasi pozisyon alışlarımızı ve kimliklerimizi de biçimlendirir.

direk temaslarımızla değil, medya ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla da ulaşıyoruz. Dolayısıyla, Osmanlı dönemi Kürt aydınlarının kendi yayın organları vasıtasıyla, topluma nasıl seslendiklerini, yaşadıkları toplumsal ve siyasal bağlamı anlamak bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca bu yayın organları vasıtasıyla seslendikleri toplumda nasıl bir karşılık buldukları konusunda da bir fikir sahibi olabiliyoruz. Bu dönemdeki Kürt kimlik, etnisite, aidiyet, kültür ve siyaset anlayışı, o dönemdeki medya ve temsil konusundan bağımsız bir şekilde ele alınamaz. Kürt kimlik inşası ve bunun tarihsel gelişiminin, medya ve anlam inşa süreçleri içerisinde ele alınması, Kürt sorununun söylemsel boyutu ve bunun toplumsal yansıması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Kürtlerin basın-yayının önemini kavraması ve kendi kurumsal yapılarını oluşturması, diğer milletlere göre biraz geç olmuştur. Bunun birçok sebebi vardı. Osmanlı Devleti'nin matbaa gibi modern olgularla ve modern iletişim araçlarıyla geç tanışması, yayıncılık faaliyetlerinin birçok Avrupa ülkesine kıyasla daha geç başlamasına neden olmuştur. Ayrıca derin bölünme korkusu ile sarsılan Osmanlı Hükümeti, özgür bir basın-yayın ortamı oluşturamamış ve muhalif yaklaşımları tehdit olarak algılamıştır. Kürtler de bu baskıları iliklerine kadar hissetmiş ve yayıncılık konusunda uzun yıllar bir girişimde bulunmamışlardır. *Kürdistan* gazetesi ile başlayan süreç, Kürtlerin kaygılarında haksız olmadığını göstermiştir. *Kürdistan* gazetesi, yayın hayatına Mısır'da başlamış, daha sonra baskılar sonucunda yayın hayatını Avrupa'daki çeşitli kentlerde devam ettirmek zorunda kalmıştır. Avrupa'da yayın yapan bir gazetenin, sınırlı ulaşım olanaklarının olduğu bir dönemde, geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Kürtler arasında dağıtılması fikri çığır bir fikirdir. Bu fikir, Bedirhan ailesinden Mikdat Mithad Bedirhan ve Abdurrahman Bedirhan kardeşlere aittir. Aile üyeleri *Kürdistan* gazetesinden sonra da Kürt basın-yayın yaşamında kritik roller oynamıştır.

Osmanlı Devleti'nin modernleşmesi, Kürtleri de birçok yönden etkilemiştir. Merkezileşme ile beraber Kürt mirleri tasfiye edilirken, yerel otonomiler budanmıştır. Devletin merkezileşmesine isyan eden mirler ve çocukları kontrol edilmek üzere, İstanbul'a yerleştirilmiştir. Ancak oldukça kozmopolit olan ve batılı fikirlerin rahatlıkla dolaştığı İstanbul, aynı zamanda Kürt ulusçuluğunun da doğduğu yer olmuştur. Dönemin en iyi eğitim kurumlarında eğitim alan Kürt mirlerinin ve beylerinin çocukları, Osmanlı entelektüel yaşamının parçası olmuş, ulusçu fikirlerden etkilenmiş ve kendi yayın organlarını kurarak, Osmanlı ve Kürt fikri yaşamında önemli roller oynamıştır. Bedirhan ailesi, Şemdinan ailesi, Babanzadeler, Dr. Abdullah Cevdet, Ziya Gökalp, Ali Emiri, Halil Hayali ve Said Nursi gibi şahsiyetler, dönemin önemli aydınları olarak hem Osmanlı Devleti'nin hem de Kürtlerin geleceği konusunda tarihe önemli notlar düşmüştür. Onların yaz-

dıkları, bizim geçmişi algı ve tasavvurumu biçimlendirmektedir.

Kürtler, basının gücünü fark ederek İstanbul'da bilhassa cemiyetler aracılığı ile pek çok gazete ve dergi çıkarmıştır. Bu dönemde çıkarılan süreli yayınların çoğu cemiyetlerin yayın organları şeklindedir. Yayınlanan gazete ve dergilerde genelde birden fazla dil kullanılmıştır. Kürtçe, Türkçe, Ermenice, Süryanice, Farsça ve Arapça bu dillerin başlıcalarıydı. Kürtlerin farklı dillerde dergi ve gazete çıkarmaları, farklı gruplara da hitap etme arzularından kaynaklanmıştır.

Gazete ve dergilerde çoğunlukla Kürtlerin ve Kürdistan'ın sorunları dile getirilmiş, Kürtlerin eğitimden yoksun bırakıldığı ve Kürtlerin her şeyden önce eğitime ihtiyaçları olduğu fikri sıkça vurgulanmıştır. Kürt aydınları, çıkardıkları gazete ve dergilerde her ne kadar ayrılıkçı bir söylem içinde olmasalar da, Kürt ulusal bilincinin oluşmasında ve bugüne aktarılmasında önemli bir katkı sağladılar. Bu dönemdeki Kürt aydınlarının pozisyonu, Kürt kimliklerini önceleyen; ancak Osmanlı kimliklerinden de vazgeçmeyen bir pozisyonudur. Osmanlı Devleti'ne karşı açık bir pozisyon almamalarına rağmen çıkarılan gazete ve dergilerin bir kısmı yurt dışında yayınlanmak zorunda bırakılmıştır. Gazetelerin Osmanlı devleti içerisinde yayınlanmaları, dönemin padişahı ya da yönetimi tarafından yasaklanmıştır. Buna en güzel örnek, Kürtlerin çıkarmış olduğu ilk gazete olan *Kürdistan* gazetesidir. Yaklaşık üç yıl yayın hayatına devam eden bu gazete, devletin baskısı nedeni ile toplam üç ülkede ve beş farklı şehirde yayınlanmak zorunda kalmıştır.

Her ne kadar Kürtlerin çıkardıkları yayın organlarında kaba bir ulusçu çizgi takip edilmese de, bu yayınlar Kürt ulusçu kolektif hafızasının ilk nüvelerini oluşturur. Edebiyat, kültür, dil ve toplumsal sorunlar temalı yazı ve yorumlar, aynı zamanda ortak bir

Her ne kadar Kürtlerin çıkardıkları yayın organlarında kaba bir ulusçu çizgi takip edilmese de, bu yayınlar Kürt ulusçu kolektif hafızasının ilk nüvelerini oluşturur.

aidiyet fikrinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Her ne kadar Kürtler, Osmanlı Devleti'ne karşı bir bağımsızlık savaşına girmemiş olsalar da, Türklerden farklı olduklarını biliyor ve ifade ediyorlardı. Yayınların içeriklerine ve vurgularına bakıldığında, bunların açık bir şekilde ifade edildiği ve farklılıkların ifadesinden çekinilmediği görülmektedir. Kaderlerini Türklerin kaderleriyle birlikte gören Kürtler, bu süreçte Türklere sadakat göstermiş ve destek sağlamışlardır. Ancak farklılıkların ifadesi olarak ortaya çıkan yayın organları, aynı zamanda Kürtlerin kimlik ve aidiyetlerine

malzeme sağlayan ve bunu gümüşe bir hafıza olarak taşıyan kurumlar olmuştur. Bu nedenle, Kürt ulus bilincinde, geçmiş tasavvurunda ve kimlik inşasında bu yayınların büyük bir önemi vardır. Bugün bile tam manasıyla yapılamayan yayıncılık faaliyetine, ta o zamanlar Kürtlerin girişmesi ve bunu bir noktaya taşıması, Kürt kolektif kimlik inşasında önemli bir yere sahiptir.

Prof. Dr. İlhan Kaya

Yıldız Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan İlhan Kaya, 1996 yılında kazandığı bir devlet bursuyla yüksek lisans ve doktorasını Amerika Birleşik Devletleri'nde yaptı. Kaya, Florida State University'de öğrenimine devam ettiği sırada, Birleşmiş Milletler, Florida Ekonomi Bakanlığı ve Florida Çevre Bakanlığı gibi kurumlarda kısa sürelerle çalıştı. ABD'de öğrenim gördüğü sırada, Florida State University ve Tallahassee Community College üniversitelerinde beş yıl boyunca çeşitli dersler veren Kaya, 2004 yılında Türkiye'ye döndü. Kaya, 2005-2013 tarihleri arasında Dicle Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı ve burada akademik çalışmalarının yanında çeşitli idari görevlerde bulundu. 2013 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri bölümüne geçen Kaya, sosyal teori, kimlik, mekan teorileri, uluslararası göç, coğrafi düşünce, seçim coğrafyası, Türkiye'de azınlıklar, Kürt sorunu, eğitim politikaları ve kimlik, Batı'daki Müslüman azınlıklar gibi konularda çalışmalar yürütmektedir. Kaya'nın, ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış çok sayıda makalesi ve ikisi İngilizce olmak üzere yayınlanmış birçok kitabı bulunmaktadır. Halen UKAM başkanı olan Kaya, aynı zamanda Coğrafyacılar Derneği genel sekreterliğini yürütmektedir.

@ilhankaya74

Enver Yalçın

Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi'nde tamamlayan Enver Yalçın, Yıldız Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü'nde yüksek lisans yapmaktadır. Kürt basın tarihi, Modern Kürt aydınları ve Kürt milliyetçiliği gibi konular üzerine araştırmalarda bulunan Yalçın, 2013 yılından itibaren UKAM'da araştırma asistanı olarak çalışmaktadır.

@duzimani

Gülşah Savaş Çakmakçı

Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi'nde tamamlayan Gülşah Savaş, Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisans yapmaktadır. Kürt siyasal hareketi, Kürt ve Türk Milliyetçiliği, Kürt kadınları gibi konular üzerine araştırmalarda bulunan Savaş, 2012 yılından itibaren UKAM'da araştırma asistanı olarak çalışmaktadır.

© UKAM YAYINLARI NİSAN 2015

Maltepe Mah. Edirne Çırpıcı Sok.

No: 5 / 2B Mira Rezidans Zeytinburnu, İSTANBUL

Tel: +90 212 2470682 Faks: +90 212 2470681

info@ukam.org www.ukam.org